

JAARVERSLAG

2022

ERFPUNT
ONROEREND ERFGOED WAASLAND

COLOFON

Verantwoordelijke uitgever:
Inge Baetens
Erfpunt
Regentiestraat 63
9100 Sint-Niklaas
03 778 20 50
admin@erfpunt.be
www.erfpunt.be

Auteurs:
Inge Baetens
Bart Lauwers
Thierry Van Neste
Stephan Delaruelle
Marie De Meulemeester
Rani Evaert
Anniek Elegheert

Eindredactie: Annemiek Anseeuw quickredfox
Coverbeeld: ----

Vormgeving:
Marie Vandevorde

INHOUD

INLEIDING	5
ARCHEOLOGIE	7
De oudste bewoners van Sint-Niklaas	9
Een uitzonderlijke cirkel in het land	13
Wonen in Vlaanderen, meer dan 2000 jaar geleden	15
Duurzaamheid binnen het onroerenderfgoeddepot Waasland	17
BOUWKUNDIG ERFGOED	21
Advisering 2022	23
Waardering van bouwkundig erfgoed	25
Open Monumentendag – thema duurzaamheid	27
Infosessies bouwkundig erfgoed	29
Musea, bibliotheken en archieven uit steen	31
Een architecturale staalkaart van het interbellum: de Elisabethwijk in Sint-Niklaas	33
LANDSCHAPPEN	37
Barokke dreven en verborgen verrassingen: het Hof ter Saksen	39
BOUWEN AAN MORGEN – ERFPUNT INNOVEERT	43
MAP: waar wetenschap en archeologie elkaar ontmoeten	44
Maritieme navigatie in 3D	45
Vondsten in beweging: een eerste project van de Erfpunt wetenschapskamer	47
ORGANISATIE	49
Missie en visie	49
Rechtsvorm en werkingsgebied	50
Raad van bestuur	52
Pensionering Luc Bauters	54
Organogram Erfpunt	57
Netwerken en samenwerken	60
Interne werking	67

INLEIDING

Het Waasland is een regio die je blijft verrassen en uitnodigen om nog meer te ontdekken. Ook voor Erfpunt hadden het Wase erfgoed en werkveld in 2022 heel wat verrassingen in petto.

Zo werd ons team van archeologen op het terrein verrast met een bronstijdgrafheuvel van bijzonder formaat in Melsele en een unieke en uitzonderlijk goed bewaarde prehistorische site uit het mesolithicum of de middensteentijd in het centrum van Sint-Niklaas. De eindresultaten van het syntheseonderzoek over ijzertijdbewoning bevestigden niet de oorspronkelijke hypothese over culturele assimilatie tussen het Waasland en de Kempen, wat zowel Erfpunt als de wetenschappelijke partners verraste. De vrijwilligers in het onroerenderfgoeddepot werden tijdens het herverpakken op hun beurt verrast door de vondst van oude opgravingen en paleontologische collecties.

Nadat de actualisatie van de inventaris met Waas bouwkundig erfgoed in 2021 werd voltooid, startten onze consulenten bouwkundig erfgoed dit jaar met het waarderingstraject van deze waardevolle panden voor verschillende gemeenten. Het bouwhistorisch onderzoek verraste hen meermaals met nieuwe erfgoedverhalen. Bij de opmaak van het beheersplan voor het domein Hof ter Saksen werden dan weer landschappelijke erfgoedpareltjes ontdekt.

Onze nieuwe collega en coördinator van de Erfpunt Academie ontdekte in 2022 een hele nieuwe wereld van archeologisch, bouwkundig en landschappelijk erfgoed en werkte in samenwerking met alle teams diverse infosessies, vormingen en publieksprojecten uit.

Jaar na jaar mogen we ook getuige zijn van het enthousiasme voor en de trots op het Wase erfgoed bij de vele Wase erfgoedactoren. Er was de glansrijke editie van Open Monumentendag met pas gerestaureerde panden, ambitieuze plannen voor het herbestemmen van een kerk, en enkele nieuwe locaties. Zelf namen we uitzonderlijk deel met de opgraving van de steentijdsite aan het Sportkringpark. Voor de onroerenderfgoededitie van de Wase Erfgoedprijs werden acht projecten genomineerd. Ze blonken uit in creativiteit, visie en/of innovatie. Het werd een moeilijke opdracht voor de vakjury om drie laureaten te selecteren.

Zelf mocht Erfpunt zijn creatieve en innovatieve geest aanscherpen met de nieuwe uitdaging voor de stedelijke museumsite Zwijgershoek. De ambitieuze toekomstplannen voor het stedelijk museum bieden ons de kans om onze erfgoededucatie naar een hoger niveau te tillen dankzij de realisatie van de wetenschapskamer, waar archeologie en wetenschap elkaar ontmoeten. Het eerste project van de wetenschapskamer, 'Vondsten in beweging', werd op de Dag van de Wetenschap in november voorgesteld.

Kortom, 2022 was opnieuw een bijzonder jaar voor onze organisatie. Lees snel verder en laat u ook verrassen door de nieuwe wendingen en ontdekkingen in het Wase erfgoedverhaal van Erfpunt, editie 2022.

Last but not least, dank aan alle medewerkers en vrijwilligers die elke dag opnieuw het beste van zichzelf geven voor het Wase archeologische, bouwkundige en landschappelijke erfgoed.

We wensen u veel leesplezier toe.

*Johan Smet, Voorzitter
Inge Baetens, Directeur*

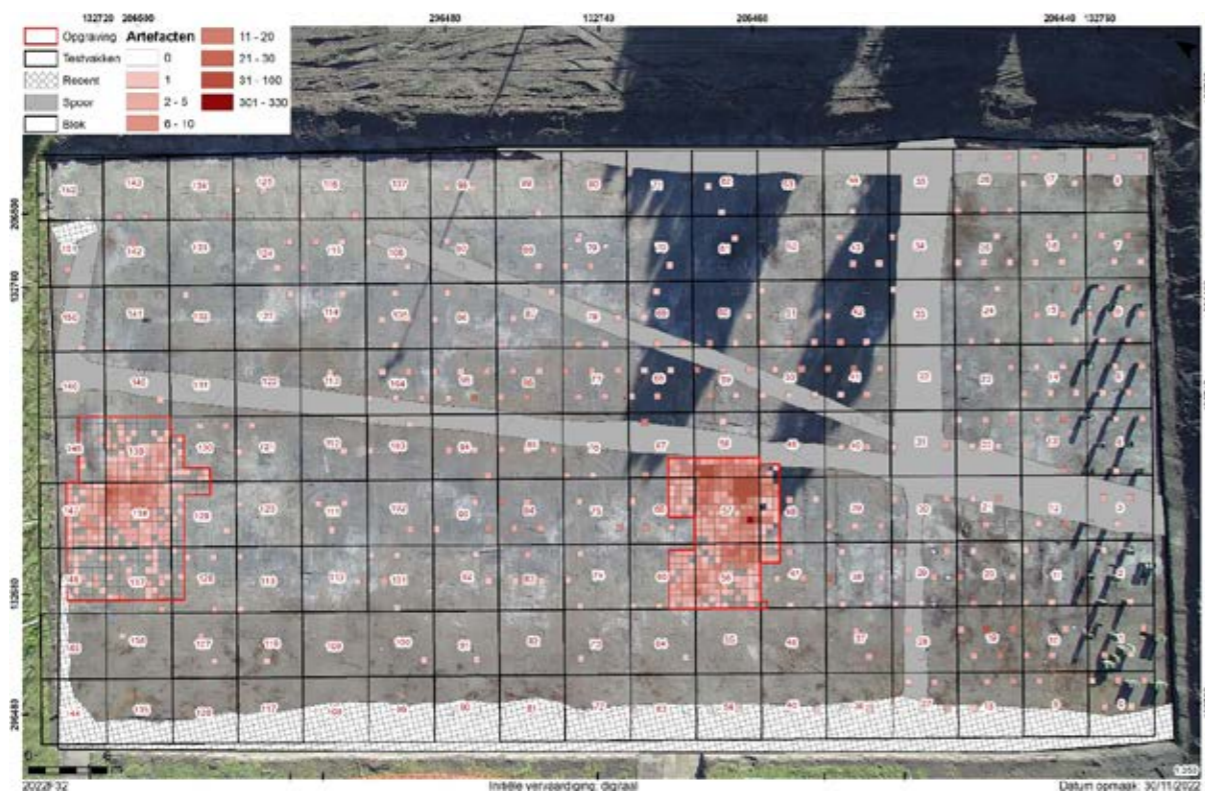

ARCHEOLOGIE

2022 was voor het team Onderzoek een jaar met uitzonderlijke projecten. Vooral de onderzoeken naar aanleiding van de inrichting van het Sportkringpark in Sint-Niklaas sprongen daarbij in het oog. Daarnaast startten we begin dit jaar ook met de opgraving van een uitzonderlijke site aan de Schaarbeekstraat in Melsele. Behalve het terreinwerk stond ook het werk op kantoor niet stil. In 2022 werden in totaal 23 bureauonderzoeken opgestart, goed voor een gezamenlijke oppervlakte van 1 109 418,01 vierkante meter. In veertien gevallen was geen bijkomend onderzoek vereist, in vier gevallen was een landschappelijk booronderzoek nodig, en voor zeven projecten moesten proefsleuven gegraven worden. Daarnaast werkte collega Bart Lauwers verder aan het syntheseonderzoek over ijzertijdbewoning in Vlaanderen. Student Jules Meganck focuste zich voor zijn masterthesis dan weer op het ijzertijdaardewerk dat in 2007 aangetroffen werd bij de opgraving van de huidige Belgische Fruitveiling (voorheen Profruco) in Vrasene.

Figuur 1. Overzicht van de testvakken en de opgravingszones op 20 september.

Figuur 2. Een voorlopig overzicht van het aantal vondsten per onderzocht vak.

De oudste bewoners van Sint-Niklaas

Waar: Sportkringpark, Belsele en Sint-Niklaas

Wanneer: 2021-heden

Naar aanleiding van de geplande inrichting van het 'Sportkringpark' tussen de Pijkedreef, de Plezantstraat, de Modernadreef en de Watermolenstraat/Watermolendreef te Belsele en Sint-Niklaas vatte het team Onderzoek in 2021 een overkoepelend onderzoek aan. Uit dit bureauonderzoek bleek dat het gehele gebied een groot potentieel had voor de aanwezigheid van sites, waaronder resten uit de prehistorie. De gehele zone wordt namelijk doorsneden door de Molenbeek. Uitgebreid onderzoek heeft reeds aangetoond dat de prehistorische mens zich bij voorkeur vestigde binnen ongeveer 250 m van open water.

Om de bodembewaring beter te onderzoeken volgde een landschappelijk booronderzoek. In de zones met een goed bewaarde bodem werd een bijkomend verkennend archeologisch booronderzoek uitgevoerd. Omdat daarbij prehistorische artefacten werden aangetroffen, volgde een waarderend archeologisch booronderzoek. Begin maart 2022 voerden we in totaal 225 boringen uit. Vooral de zone binnen het voormalige voetbalstadion Puyenbeke bleek meerdere vindplaatsen te herbergen. Ook op de omliggende akkerlanden werden op twee locaties mogelijke sites uit de steentijd aangeboord.

Omdat de stad in het najaar van 2022 zou beginnen met de bouw van het nieuwe stedelijke zwembad, was het noodzakelijk om de steentijdsite binnen het voormalige voetbalstadion als eerste te onderzoeken. Dat deden we in eerste instantie door middel van een zogenaamd testvakkenonderzoek, dat op 27 juni van start ging. De archeologen van Erfpunt werden hiervoor bijgestaan door GATE, collega's met meer ervaring in steentijdonderzoek. Bij dit onderzoek werd over een oppervlakte van 3891,69 vierkante meter om de anderhalve meter een testvak

van 50 bij 50 centimeter uitgegraven, tot 30 centimeter diepte. Door al het sediment uit te zeven en de residu's te bekijken, kregen we een overzicht van de spreiding van de prehistorische artefacten. Uit het testvakkenonderzoek bleek dat de vondsten zeer ruim verspreid waren, maar met een relatief lage densiteit. Gezien de omvang van de site, de lage densiteit en de voorziene tijdsdruk was het duidelijk dat niet alles opgegraven zou kunnen worden. Daarom hebben we twee zones geselecteerd op basis van onderbouwde keuzes.

In de noordelijke zone werden zo'n 1200 lithische vondsten geregistreerd. Opvallend was de aanwezigheid van een (belangrijke) middenmesolithische component. Die konden we onderscheiden op basis van het microlietenspectrum, waaronder microlieten met vlakke retouches en smalle microklingen met afgestompte boord. Belangwekkend is dat het lijkt te gaan om een kleine, homogene en onverstoorde cluster.

Mogelijk is in de noordelijke zone ook sprake van een beperkte vroegmesolithische component. Die wordt gekenmerkt door enkele microlieten zoals driehoeken en segmenten, maar lijkt eerder verspreid voor te komen. Als laatste kan mogelijk ook een (beperkte) neolithische component onderscheiden worden. Opnieuw lijkt het eerder te gaan om een verspreide aanwezigheid.

Behalve het lithische materiaal is in deze zone ook een redelijke hoeveelheid organisch materiaal aanwezig. Dat kan nauwkeuriger gedateerd worden door middel van ¹⁴Cdateringen.

Binnen de zuidelijke opgraafzone werden ongeveer 4000 lithische vondsten geregistreerd. Hierbij komt vooral de vroegmesolithische component voor. Deze wordt onderscheiden door het microlietenspectrum, met driehoeken, spitsen met niet-geretoucheerde basis en spitsen met getoucheteerde basis. Op ruimtelijk vlak kunnen deze artefacten hoofdzakelijk geassocieerd worden met een windval die de natuurlijke bodemopbouw enigszins verstoortte.

Mogelijk kan in deze zone ook een (beperkte) middenmesolithische component onderscheiden worden, opnieuw op basis van het microlietenspectrum (smalle microklingen met afgestompte boord). In deze zone lijkt deze component echter eerder verspreid terug te vinden.

Net als in de noordelijke zone is in deze opgraafzone dateerbaar organisch materiaal aanwezig, dat aangewend kan worden voor ¹⁴C-dateringen.

Deze zone is interessant voor een intra-site-analyse, hoewel ze vermoedelijk niet volledig ingezameld kon worden (o.a. door de aanwezigheid van een middeleeuwse gracht).

Binnen de onderzochte zone werden artefactenclusters aangetroffen die gedateerd kunnen worden in het vroeg- en middenmesolithicum. De precieze aard van de clusters moet nog verder onderzocht worden, maar we kunnen alvast stellen dat het huidige onderzoek een belangrijke kenniswinst kan opleveren voor het steentijdonderzoek in het Waasland en in Vlaanderen. Momenteel is het aantal mesolithische sites in Vlaanderen namelijk (relatief) beperkt tot 1330 afzonderlijke sites. Veruit de meeste van deze sites (72 %) worden niet nauwkeuriger gedateerd. Waar dit wel het geval was, werden de meeste sites (17 %) toegewezen aan het laatmesolithicum. Sites uit het vroeg- en middenmesolithicum maakten slechts respectievelijk 9 en 4 % uit van dit spectrum. 'Specifiek binnen de zandstreek maken beide perioden elk slechts 7 % uit van de mesolithische sites.²

Hoewel dankzij de inzet van prospectoren Hubert De Bock en Marc De Meireleir tientallen prehistorische sites gekend zijn op het grondgebied van Sint-Niklaas, is dit de eerste site waarbij een goed bewaarde steentijdcluster daadwerkelijk opgegraven kon worden. Het verdere onderzoek zal dan ook belangrijke informatie opleveren over de – voorlopig – oudste bewoners van Sint-Niklaas.

Los van de datering en interpretatie van de steentijdsites biedt de gehanteerde methodiek ook een bijzonder perspectief om veel nuttige kennis te verwerven over prospectie- en waarderingsmethodieken, met name door de ruime zone die onderzocht werd aan de hand van het waarderend archeologisch booronderzoek en de daaropvolgende testvakken. Het uitgevoerde onderzoek biedt de mogelijkheid om de resultaten telkens terug te koppelen naar de voorgaande onderzoeksfases, wat voor gelijkaardige contexten vrij uniek is in Vlaanderen.

1 Noens et al. 2021, 65-66.

2 Noens et al. 2021, 72.

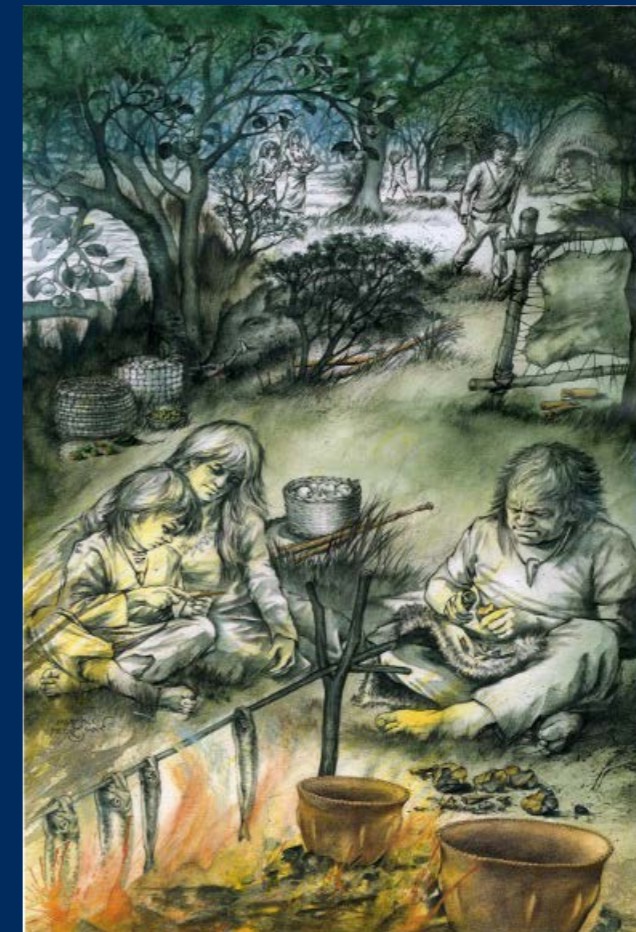
Het steentijdatelier

Als uitloper van de opgravingen van de steentijdsite in het Sportkringpark te Sint-Niklaas, die op Open Monumentendag aan het publiek werd voorgesteld, creëerde Erfpunt een nieuw educatief atelier voor de derde graad van het lager onderwijs en de eerste graad van het secundair onderwijs.

In dit educatieve atelier zoomen we in op het leven in de steentijd. De leerlingen worden zich ervan bewust dat zij niet de eerste bewoners van hun regio zijn. Duizenden jaren geleden, lang voor er sprake was van voetbalvelden, en nog voor er sprake was van akkers en weilanden, werd onze regio immers al bezocht door jagers-verzamelaars.

De leerlingen maken eerst kennis met deze periode uit de geschiedenis en met het werk van de archeoloog. Dan gaan ze dieper in op het leven in de steentijd. Hoe woonden en leefden de mensen? Hoe kwamen zij aan voedsel, welke werktuigen hadden ze, wat aten ze, wat weten we over hen?

Daarna proberen ze enkele taken van archeologen zelf uit. Als klap op de vuurpijl bieden we hun een initiatie boogschieten aan en demonstreren we hoe de prehistorische mens vuur maakte.

Illustratie Marijke Meersman, © Erfpunt

Figuur 3. De paalkuilen tijdens het proefsleuvenonderzoek.

Figuur 4. Een overzicht van de palenkransen met veldtechnici Dirk en Erik voor schaal. Onderaan is de vierde palenrij duidelijk zichtbaar.

Een uitzonderlijke cirkel in het land

Waar: Schaarbeekstraat, Melsele (Beveren)

Wanneer: 11-21 januari 2022

In het kader van de geplande oprichting van kmounits aan de Schaarbeekstraat in Melsele werd in de loop van 2021 een vooronderzoek uitgevoerd door de archeologen van Erfpunt. Omdat zich onmiddellijk ten noorden van het projectgebied een bekende middeleeuwse site bevindt, verwachtte het team nog meer middeleeuwse sporen aan te treffen. Hoewel er inderdaad enkele – vermoedelijk – middeleeuwse grachten aanwezig waren, leverde het proefsleuvenonderzoek ook heel andere sporen op. En net die verdienen verder onderzoek...

In de tweede werkput van het proefsleuvenonderzoek werden namelijk enkele clusters van paalsporen aangesneden. Deze leken toe te behoren aan een circulaire structuur met een diameter van ongeveer 17 meter. Bij het sleuvenonderzoek werden in totaal 43 paalkuilen waargenomen die deel uitmaakten van een drievoudige palenkrans. De sterke uitlogingsverschijnselen (het verdwijnen van mineraal en organisch materiaal door eeuwenlange oplossing in het grondwater) van de sporen in combinatie met de circulaire vorm van de structuur deden vermoeden dat het om een grafmonument uit de bronstijd gaat.

Tijdens de opgraving werd de volledige structuur blootgelegd. De palenrijen zijn inderdaad zo goed als zeker stille getuigen van een verdwenen funerair monument uit de vroege en/of midden bronstijd.

Bronstijdgrafheuvels zijn een welbekend archeologisch fenomeen. Ze komen voor over grote delen van Noordwest-Europa en zijn ook in Vlaanderen al vaak waargenomen, zowel bij opgravingen als door middel van luchtfotografie. De meeste grafheuvels in Vlaanderen zijn herkenbaar aan de ronde gracht die ooit de grens vormde van het heu-

vellichaam. Ongeveer 10 % heeft een tweede gracht en in minder dan 5 % van de gevallen werd later nog een zogenaamde ‘annex’, een tweede structuur, tegen een bestaande grafheuvel geconstrueerd. Zeer uitzonderlijk zijn langbedden, grafheuvels met meer dan twee grachten en grafheuvels die enkel begrensd werden door palenkransen. Deze laatste drie categorieën maken samen minder dan 1 % van de meer dan 1100 grafheuvels in Vlaanderen uit.

De grafheuvel die werd aangetroffen in Melsele maakt deel uit van deze laatste groep, en het is meteen een zeer bijzonder exemplaar. Hier is namelijk geen sprake van een enkele palenkrans, maar van liefst drie palenkransen die nauw bij elkaar aansluiten. De afstand tussen de in totaal 284 bewaarde paalkuilen was op meerdere plaatsen zo beperkt dat ze in elkaar over leken te gaan. Dit lijkt erop te wijzen dat de verschillende palenkransen gelijktijdig geplaatst werden. Ook de aanwezigheid van een lokale vierde palenrij aan de binnenzijde van de andere palenkransen is opmerkelijk. De locatie aan de oostnoordoostelijke rand komt opvallend sterk overeen met de locatie waar de zon opkomt omstreeks de zomerzonnwende op 21 juni. Het is dan ook vrijwel zeker dat deze vierde palenrij een rituele betekenis gehad zal hebben.

De datering van de grafheuvel in Melsele is momenteel nog onduidelijk. Algemeen komen grafheuvels voor vanaf het finaal neolithicum of de vroege bronstijd tot de midden bronstijd. Hoewel er vermoedens zijn dat grafheuvels met enkel palenkransen behoren tot een ouder type, zijn de gegevens hierover nog te beperkt om dit met zekerheid te kunnen stellen. Op basis van de vondsten kunnen we jammer genoeg geen uitspraken doen: zo spectaculair als het grafheuveltype was, zo bedroevend was het aantal vondsten. Slechts op twee plaatsen werden zeer kleine fragmenten handgevoerd aardewerk gevonden, waardoor alleen een zeer ruime datering mogelijk is. Een verder onderzoek van de ingezamelde houtskool zal hopelijk wel meer duidelijkheid opleveren.

Figuur 5. Het couperen van de paalkuilen.

Hoe oud de grafheuvel ook mag zijn, het lijkt duidelijk dat hij lang zichtbaar geweest is in het landschap. Behalve de grafheuvel waren op de site namelijk ook meerdere middeleeuwse grachten aanwezig, die voorlopig ergens tussen de elfde en vijftiende eeuw gedateerd kunnen worden. Vooral de loop van één brede gracht is hierbij opvallend. Hij loopt vanuit het oosten recht naar de grafheuvel toe, maar in plaats van dwars door de grafheuvel te gaan, neemt de gracht een mooie bocht naar het noorden toe, rondom het heuvellichaam, om vervolgens aan te sluiten op een gracht die weer naar het zuidwesten toe loopt. Het is dan ook zeer waarschijnlijk dat de grafheuvel nog duidelijk aanwezig was tijdens de middeleeuwen. Of de middeleeuwse landbouwer er nog een rituele betekenis aan toeschreef, kunnen we niet met zekerheid zeggen. De praktische kant kan hier zeker ook een rol gespeeld hebben, aangezien het logischer is om een gracht te graven in een lagergelegen zone.

De grafheuvel zal vermoedelijk tegen de vijftiende of zestiende eeuw verdwenen zijn uit het landschap. In deze periode werden in vrijwel heel het Waasland de typische 'bolle akkers' aangelegd, waarbij het voormalige landschap grotendeels omgeploegd werd. De begraafplaats bleef vervolgens verborgen onder weiland, tot er in de jaren 1980 een kleine villa bovenop gebouwd werd. Pas toen die werd afgebroken kwam het eeuwenoude graf weer aan het licht.

Wonen in Vlaanderen, meer dan 2000 jaar geleden

Waar: Waasland
Wanneer: 2019-heden

Het Europese Verdrag van Malta bepaalt dat een verstoorder van het 'bodemarchief' het eventueel archeologisch onderzoek dat daaruit volgt financiert. Om ervoor te zorgen dat de resultaten van die onderzoeken geen losse puzzelstukjes blijven, maar daadwerkelijk bijdragen aan meer kennis over ons gezamenlijke verleden, maakt de Vlaamse Regering sinds 2018 jaarlijks een budget vrij voor zogenaamd syntheseonderzoek. Daarmee worden, aan de hand van die duizenden basisrapportages, specifieke thema's of aspecten uit ons verleden meer in detail bekeken.

In het voorjaar van 2019 diende ons team Onderzoek een voorstel tot syntheseonderzoek in naar de tot dan toe erg slecht gekende gebouwen uit de late ijzertijd (ca. 450-50 v.Chr., ofwel de periode vóór de Romeinse bezetting van onze streken) in het Waasland en de Kempen. Er werd immers verondersteld dat beide regio's één cultureel geheel

vormden. Ons voorstel werd in augustus van dat jaar gehonoreerd met een subsidie van de Vlaamse Overheid. Door de aanslepende regeringsvorming en de daaruit volgende budgettaire regelingen ('voorlopige twaalfden') kregen we evenwel pas eind december 2019 het fiat om te starten. Een goeie maand later legde het coronavirus het land lam. De opeenvolgende lockdowns impliceerden ook een sluiting van de archeologische depots waar wij onze stalen en documentatie dienden te halen en van de labo's waar wij op steunden. Bovendien stuurden terreinverplichtingen en personeelwissels in het team Onderzoek de planning keer op keer in de war.

In 2022 konden we ons dan eindelijk buigen over de resultaten van bijna tweehonderd radiokoolstofdateringen (¹⁴C-dateringen). Die dateringen, uitgevoerd op houtskool uit de onderzochte gebouwplattegronden, kwamen bovenop de uit rapportage gekende dateringen en bieden voor het eerst een betrouwbare aanduiding van de chronologie van deze opvallende gebouwen. Ze lieten toe hard te maken dat de vierbeukige gebouwen in het Antwerpse en de Kempen pas na 400-375 v.Chr. ontstonden. Voor Oost- en West-Vlaanderen kon worden uitgemaakt dat ze al vroeger teruggaan, mogelijk tot ca. 500 v.Chr. Daarmee krijgen we voor het eerst

Figuur 6. Reconstructie van een ijzertijdboerderij in Orvelte (provincie Drenthe, Nederland).
(foto: Gouwenaar, CC BY-SA 3.0 <<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/>>, via Wikimedia Commons).
grotere formaten: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:20211018_Boerderij2_IJzertijd_Reijntjesveld.jpg#mw-jump-to-license

een beeld van de gebouwvormen uit de zogenaamde vroeg-La Tène-periode (ca. 475-375 v.Chr.). Dit was een periode waarin heel wat maatschappelijke en culturele veranderingen plaatsvonden – wellicht ook onder invloed van een veranderend klimaat – maar we wisten er niet veel over. In Vlaanderen restten ons tot dusver alleen wat kuilen en waterputten met aardewerk. Afgezien van enkele twijfelachtige structuurtjes kenden we immers geen bouwplattegronden en wisten we dus niet hoe en waar de vroeg-La Tène-bewoners van onze streken leefden. We zijn dan ook erg blij en trots dat we nu voor het eerst een duidelijk en consistent gebouwtype kunnen toewijzen aan die eerdere periode uit onze protohistorie.

Verder blijkt uit de grondige bouwkundige analyse van de plattegronden dat we de hypothese moeten loslaten als zou het Waasland tot de Antwerpse/Kempische bouwtradities hebben behoord. Onze regio blijkt namelijk volledig aan te sluiten bij de

tradities van onder meer het Meetjesland en het gebied ten westen ervan. Die vaststelling is van belang in de afbakening van culturele groepen. In die periode was het schrift in onze gebieden immers nog niet gekend, en we hebben dan ook geen rechtstreekse bronnen van onze voor-Romeinse voorouders. We weten dus ook niet hoe ze zichzelf percipieerden en tot welke groep ze zichzelf sociaal, cultureel en politiek rekenden. Dat het Waasland in de midden- en late ijzertijd aansloot bij regio's als het Meetjesland, waarover geen discussie bestaat dat ze tot het Menapische gebied behoren, geeft nu extra zuurstof aan de these dat de Schelde ook vóór de Romeinse periode een feitelijke grens vormde tussen het Menapische territorium en dat van de buurvölkeren.

Het onderzoek wordt in het voorjaar van 2023 gefinaliseerd en zal van dan af online te raadplegen zijn in de reeks SYNTAR van het Agentschap Onroerend Erfgoed (<https://oar.onroerenderfgoed.be/reeks/SYNTAR>).

Figuur 7. Enkele plattegronden uit de vroeg-La Tène-periode (ca. 475-375 v.Chr.) in het Waasland.

Duurzaamheid binnen het onroerenderfgoeddepot Waasland

Waar: Erfpunt (Sint-Niklaas)

Wanneer: 2016-....

Het duurzaam bewaren van oude en recente archeologische archieven en vondstenmateriaal is een van de opdrachten van het onroerenderfgoeddepot Waasland. Onze collectie biedt na de eindrapportage over de opgravingen immers nog heel wat potentieel voor verder onderzoek en storytelling. Een van de acties binnen ons duurzaamheidsplan is het herverpakken van het archeologisch en paleontologisch vondstenmateriaal in zuurvrije dozen en boxen die de open ruimte in onze depotrekken maximaal benutten. Dit is zonder meer een gigantische onderneming, want ons depot telt wel duizenden dozen en boxen. We zijn dan ook dankbaar voor de assistentie van onze vrijwilligers Philippe en Luc, die mee hun schouders onder dit huzarenwerk zetten. Erfpunt laat graag Philippe aan het woord, die voor ons het vondstenmateriaal van de opgraving van de Romeinse site Pontrave herverpakte.

Philippe: “Een vorige keer beschreef ik mijn werk als Erfpunt-vrijwilliger in het depot: de herverpakking van de diverse items met een tweevoudig doel: enerzijds het herconditioneren met maximale kansen voor duurzame preservatie, en anderzijds het registreren om op overzichtelijke wijze een snelle analyse mogelijk te maken bij research. Het voorbije jaar hebben we hoofdzakelijk aan de volumineuze collectie van de site Waasmunster-Pontrave besteed. Hierbij is momenteel de 650ste nieuwe doos bereikt. Het bracht de bezoeken die we in de jaren negentig konden maken aan de site met de toenmalige archeologen levendig weer in herinnering. De boeiende uitleg die we toen kregen komt bij het herontdekken en herkennen van de diverse vondsten goed van pas. Ook de eerste veldprospectie ooit, op uitnodiging van de toenmalige eigenaars van de site, zou maken dat ik de passie voor de archeologie, en voor de Gallo-Romeinse periode in het bijzonder, nooit meer kwijt zou raken. De velden lagen er letterlijk bezaaid met scherven terra sigillata ...

Wat bijzonder opvalt bij het doornemen van de diverse verzamelingen aardewerk, brandstapelresten met houtskool, as, botfragmenten, nagels, glazen vaatwerk, een zeldzaam kraaltje, alle vormen van bouw materiaal enzovoort, zijn de mooie vormen die de

keramiek kenmerken en de mooie kleuren en glans die bekomen werden bij het vervaardigen van terra sigillata en terra nigra. Dit is vooral te danken aan de Romeinse inbreng bij het realiseren van vaatwerk met behulp van een draaischijf, waardoor heel verfijnde vormen bekomen konden worden met een stijlvolle nauwe hals. Dit was niet mogelijk met het ruw gemaakte handgevormde aardewerk uit de vorige periodes.

Daarnaast kwam er ook een grote vernieuwing in het gebruik van glas. Het was niet langer elitair en beperkt tot kraaltjes in pasta, maar werd nu algemeen ingezet voor dagelijks gebruik dankzij de glasblaasstechniek. Het werd onder andere gebruikt voor potten om voedsel in te bewaren (want glas heeft geen invloed op de smaak, in tegenstelling tot metaal en keramiek), maar ook voor prachtige decoratieve elementen. De basiskleur van glas was een prachtige groenblauwe schakering. Andere kleuren werden bekomen door toevoeging van mineralen, maar naar mijn mening is de basiskleur het mooist, zeker in combinatie met de lichtrode kleur van het terra sigillata-vaatwerk. Zie ook de foto's, met een fragment felgroen gekleurd glas van een flesje (olie, parfum ...) en een fragment gestempelde terra sigillata. Deze kleurencombinatie en de vernieuwde elegantie in de stijl van het vaatwerk, zowel voor dagelijks gebruik als voor luxe, hebben zonder twijfel bijgedragen tot de expansie van het Romeinse imperium. Overal zal dit glas- en vaatwerk naar waarde geschat zijn, en dat zal uiteindelijk de snelle romanisering mee mogelijk hebben gemaakt. Het is dan ook niet verwonderlijk dat we de aangehaalde kenmerken terugvinden in musea van Engeland over Tunesië tot Turkije, overal waar deze nieuwe cultuur zich heeft verspreid."

BOUWKUNDIG ERFGOED

Naast de toename van advisering bij vergunningsaanvragen via het omgevingsloket weten de gemeenten en eigenaars van bouwkundig erfgoed ons team Beheer steeds meer te vinden.

Ook eigenaars van vastgesteld bouwkundig erfgoed werden dit jaar geconfronteerd met de stijgende energieprijzen en de steeds strenger wordende normen rond duurzaam/energetisch verbouwen. Team Beheer heeft in 2022 dan ook extra ingezet op het informeren en sensibiliseren van de Wase erfgoedeigenaars en bewoners. We verzonden tweeduizend brieven, die zo'n driehonderdtal geïnteresseerde eigenaars naar onze infosessies lokten. We hopen hiermee ons draagvlak nog verder te verbreden en eigenaars of beheerders erfgoedadvies op maat te geven.

Via de herwaarderingsopdracht van het vastgestelde bouwkundig erfgoed voor negen van de tien Wase gemeenten hopen we de gemeentelijke stedenbouwkundige diensten nog beter te kunnen ondersteunen in het uitbouwen van hun erfgoedbeleid. Dit jaar stonden de gemeenten Stekene, Sint-Gillis-Waas en Waasmunster al op het programma.

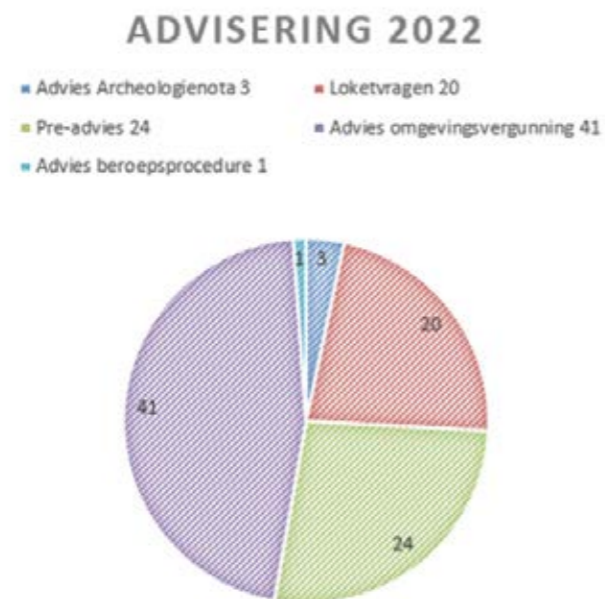
Er werd ook al nagedacht over het vervolgtraject voor het (her) inventariseren van erfgoed, met de focus op interbellumarchitectuur. Als proefproject werd de Elisabethwijk in Sint-Niklaas geïnventariseerd en geïntegreerd. Op basis hiervan kan een toekomstige methodiek verder worden uitgewerkt.

Negen Wase gemeenten werden begeleid in hun traject rond funerair erfgoed. Het geïntegreerd beheersplan voor het Steengelaag in Stekene werd ingediend en dat van Hof ter Saksen in Beveren werd verder uitgewerkt. Onze tweede regiobrochure met bijbehorend persmoment voor Open Monumentendag lokte in 2022 weer veel bezoekers naar het Waasland.

Ook dit jaar kon de IOED rekenen op de medewerking van een enthousiaste stagiair, twee jobstudenten, vrijwilligers en verschillende partners binnen de Wase erfgoedgemeenschap.

Figuur 8. Evolutie adviezen 2017-2022.

Figuur 9. Verdeling adviesaanvragen.

Advisering 2022

Waar: Waasland

Wanneer: 2020-...

Sinds eind 2020 is Erfpunt aan het omgevingsloket toegevoegd als adviesinstantie en werden de banden met de diensten omgeving van de Wase gemeenten aangehaald. We merken dan ook dat de gemeenten de IOED meer en meer bevragen omwille van hun expertise rond bouwkundig, landschappelijk en archeologisch erfgoed. Het draagvlak bij de besturen en administratie wordt jaar na jaar groter, waardoor de draagwijdte en impact van onze adviezen toeneemt.

Bij de advisering via het omgevingsloket ligt de klemtoon vooral op bouwkundig erfgoed. Advies verlenen rond landschappelijke elementen gebeurt wanneer het plangebied in een afgebakende ankerplaats of bij beschermd erfgoed ligt. Adviesvragen rond archeologie hebben voornamelijk betrekking op dossiers waar archeologienota's voor zijn opgemaakt. Informatievragen rond het archeologietraject zijn niet geregistreerd als advies. Bij de advisering rond bouwkundig erfgoed houden we uiteraard ook rekening met de omgeving of eventuele archeologische implicaties en vice versa.

Het team Beheer gaf dit jaar 88 adviezen, wat neerkomt op meer dan een verdubbeling ten opzichte van 2020, maar ook een lichte toename ten opzichte van 2021. Dit heeft deels te maken met een meer gerichte registratie van de verschillende adviesvragen, waarbij sommige projecten zowel voor preadvies als vergunningsaanvraag geteld worden. In totaal waren er 40 adviezen naar aanleiding van een concrete omgevingsvergunning, 1 advies bij een beroepsprocedure, maar ook 24 informele vragen voorafgaand aan de indiening van een vergunning. In verschillende gevallen werd een plaatsbezoek uitgevoerd en met de bouwheer in dialoog gegaan. Daarnaast werden 20 vragen behandeld die als loketvraag of informele adviesvraag werden gesteld, in functie van mogelijkheden voor toekomstige ontwikkeling, het behoud van erfgoed, premieaanvragen of regelgeving.

Figuur 8. Evolutie adviezen 2017-2022.

Het merendeel van de dossiers heeft betrekking op bouwkundig erfgoed, maar 5 dossiers waren gericht op landschappelijk erfgoed. Daarbij gaat het zowel om houtig erfgoed als constructies in beschermde dorpsgezichten of waardevol landschap. De 3 overige adviesvragen waren rechtstreeks gerelateerd aan een archeologienota.

Met betrekking tot de (gedeeltelijke) sloop van bouwkundig erfgoed werden 20 adviezen verleend, waarbij het om 17 individuele projecten gaat. De meeste vragen zijn nog in de planningsfase. De meeste vergunningsaanvragen voor sloop zijn reeds in preadvies behandeld. In enkele dossiers werd sloop toegestaan op voorwaarde dat het erfgoed eerst grondig gedocumenteerd wordt. Het gaat dan om gebouwen waar reeds een deel van de erfgoedwaarde is verdwenen, of waar de bouwfysische toestand restauratie met voldoende behoud van authenticiteit bemoeilijkt. In geval van agrarisch erfgoed speelt de planologische context een belangrijke rol om te bepalen welke mogelijkheden er zijn voor deze 'zonevreemd' geworden gebouwen. In dorpskernen is het vooral de bouw van appartementen onder de noemer van verdichting die druk zet op het erfgoed, zowel de herenhuizen als de meer bescheiden dorpswoningen.

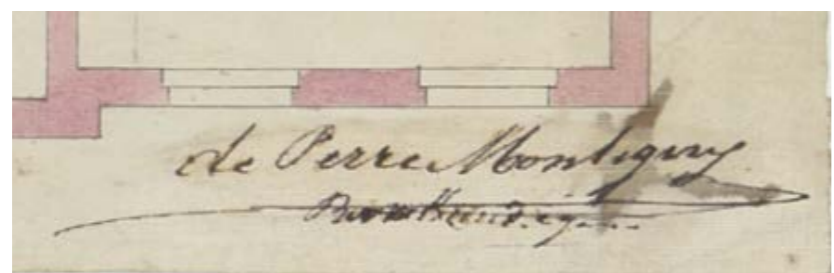
Ongeveer 25 adviezen betreffen de verbouwing van erfgoedpanden, waarbij de plannen variëren van bescheiden aanpassingen over gevelwijzigingen tot het volledig vernieuwen met louter behoud van de voorgevel. Op basis van overleg en plaatsbezoeken trachten we daarbij een goede balans te vinden met zoveel mogelijk behoud van erfgoedelementen van zowel gevel als constructie of interieur. Hoewel we proberen hier eenvormige lijnen in te trekken, blijft het maatwerk in functie van het gebouw en het gewenste bouwprogramma. Vaak zorgt een te ambitieus programma voor onmogelijke compromissen.

Figuur 11. Pastorie Sint-Egidiusparochie, bouwplan, Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen (KCML).

Figuur 12. Pastorie Sint-Egidiusparochie, 2021.

Figuur 13. Handtekening van de architect op het bouwplan, Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen (KCML).

Waardering van bouwkundig erfgoed

Waar: Stekene, Sint-Gillis-Waas, Waasmunster

Wanneer: 2022

In 2022 zette het team Beheer verder in op de (her)waardering van het bouwkundig erfgoed van onze prachtige Wase regio. Na het afronden van het proefproject Zwijndrecht stonden de gemeenten Stekene, Sint-Gillis-Waas en Waasmunster op het programma. Zo hebben we maar liefst 367 erfgoedpanden geherwaardeerd en geclassificeerd.

Voor Stekene heeft de heemkundige kring d'Euzie naast het aanbrenge van extra (historische) informatie haar kritisch oog laten vallen op de waarderingsfiches. Op vraag van het college van burgemeester en schepenen hebben we alle eigenaars per brief op de hoogte gesteld van de historiek en resultaten van deze opdracht, zodat ook zij hun vragen, opmerkingen en aanvullingen konden bezorgen.

Tijdens dit waarderingstraject maakten we kennis met enkele opmerkelijke architecten, onder wie Edmond de Perre-Montigny, een provinciaal architect avant la lettre. Hij ontwierp en overzag vanaf 1856 zowel religieuze als seculiere gebouwen in Oost-Vlaanderen. Aan zijn oeuvre worden momenteel 91 gebouwen toegeschreven. Hieronder val-

Figuur 10. Verzending van waarderingsfiches (Marie De Meulemeester, fotograaf: Stephan Delaruelle).

len voornamelijk pastorijen, kerken, schoolgebouwen en gemeentehuizen. Op vandaag zijn hiervan al zeker acht gebouwen gekend in het Waasland, verspreid over de gemeenten Beveren, Vrasene, Tielrode, Moerbeke, Stekene, Zwijndrecht en Sint-Gillis-Waas. Zo kwamen we bij de waardering de pastorie van Sint-Gillis-Waas tegen. Er zullen ongetwijfeld nog meer gebouwen van zijn hand zijn, die we hopen te ontdekken bij eventueel verder onderzoek naar het oeuvre van deze architect.

Kasteelstraat 27-29 – Koebrugstraat bij kerk, 9190 STEKENE

- Ensemble van zeven stafkapellen Beeweg O.L. Vrouw van Zeven Weeën langs de oostzijde van de dorpskern van Klein-Straat. De eerste en tweede stalle zijn niet opgenomen in de inventaris bouwkundig erfgoed.

Figuur 14. Bijkomende fiche kapellen beeweg Onze-Lieve-Vrouw van Zeven Weeën, Stekene.

We leerden vele waardevolle kapelletjes beter kennen en vonden samen met de heemkundige kring zelfs twee missing links in de beeweg Onze-Lieve-Vrouw van de Zeven Weeën. Deze kapel maakt deel uit van het ensemble van zeven statiekapellen, maar werd destijds niet mee opgenomen in de vastgestelde inventaris bouwkundig erfgoed.

In Sint-Gillis-Waas merkten we een opmerkelijke transformatie op van de woning van voormalig burgemeester Busschots door een interessante vergelijking te maken van recente en oude foto's en oude postkaarten. Zo zien we dat de eigenaars de gevelbepleistering, de vormgeving en het schrijnwerk van de vensters op het gelijkvloers groten-

deels hebben hersteld naar de oorspronkelijke negentiende-eeuwse toestand. Dit kunnen wij als erfgoedzorgers alleen maar aanmoedigen.

Helaas kwamen we ook uit op zeven recent gesloopte of te slopen erfgoedparels. Een aantal hoeves heeft sterk geleden onder leegstand en bevond zich in zeer slechte bouwfysische conditie, zoals de hoeve in de Lijkveldestraat in Sint-Gillis-Waas. Helaas moesten ook enkele hoeves en burgerwoningen wijken voor nieuwe ontwikkelingen. Er werd onder invloed van Erfpunt wel optimaal ingezet op het historisch documenteren van deze erfgoedpanden.

Figuur 15. Toestand in 1977, inventaris bouwkundig erfgoed.

Figuur 16. Oude postkaart, 1905.

Figuur 17. Huidige toestand.

Figuur 18. Hoeve, Lijkveldestraat 22, Sint-Gillis-Waas.

Figuur 19. Hoeve met schuur, Kwakkelstraat, Kemzeke.

Figuur 20. Burgerwoning, Kerkstraat, Sint-Gillis-Waas.

Open Monumentendag – thema duurzaamheid

Waar: Waasland

Wanneer: 2022

In 2021 stelden we voor de eerste keer een regiobrochure samen waarin we zoveel mogelijk activiteiten rond Open Monumentendag in het Waasland samenbrachten. Zondag 11 september 2022 was het weer zover. Dit jaar stond het thema duurzaamheid centraal. Gezien de positieve reacties op de vorige brochure maken wij hier met veel plezier een jaarlijkse traditie van. Er bestaat namelijk geen twijfel over dat (onroerend) erfgoed echt leeft in het Waasland. Ook in 2022 sloegen gemeenten en verenigingen de handen in elkaar om voor jong en oud een aantrekkelijk en gevarieerd aanbod samen te stellen.

Zo kon je dit jaar deelnemen aan een prachtige gegidste ontbijtwandeling door het Openluchtmuseum aan de Zuidlede en de Olentgracht, met een bezoek aan drie

pompgemalen in Moerbeke/Lokeren, of een tijdreis maken door de geschiedenis van de Vrasenestraat en 'De Meir' van Beveren. Je kon een molenbiertje gaan drinken bij een bezoek aan de pas gerestaureerde 175-jarige Roomanmolen in Sint-Gillis-Waas. In Temse werd de honderdste verjaardag van hotel-café-restaurant 'Den Temsica' gevierd. In Zwijndrecht maakten we kennis met het actuele herbestemmingstraject van de Sint-Martinuskerk van Burcht. Kruike stelde de getijdenmolen en de Graventoren open voor het publiek. Fietsliefhebbers konden de kapelletjesroute volgen in Stekene en konden de gerestaureerde negentiende-eeuwse Lourdeskapel en de beschermde Heilig-Hartkerk bezoeken. In Sint-Niklaas kon je enkele erfgoedparels bezoeken, zoals het Huis Janssens, Huis Myle en de fabrieks-site 'Melderij' in Sinaai.

Alle activiteiten werden mooi verwerkt in onze regiobrochure, waarvan 4500 stuks werden verspreid in de regio. Om het rijke aanbod aan activiteiten in het Waasland te promoten, organiseerden we een persmoment met een bezoek aan het pompgemaal in Moerbeke.

Figuur 21. Brochure Open Monumentendag 2022.

Figuur 22. Persmoment, voorstelling regiobrochure (fotograaf: Stefan Vanthuyne).

Als uitbinker liet Erfpunt de bezoekers op Open Monumentendag kennismaken met de steentijdopgraving ter hoogte van de voormalige grasmat van het voetbalstadion Puyenbeke. Ze kregen een uitgebreide rondleiding van onze archeologen en opgeleide gidsen. Zo kwamen ze te weten waar de oudste Sint-Niklazenaren kortstondig ver-

bleven, waar ze hun tenten hebben opgezet, waar ze 's avonds rond het kampvuur zaten en waar ze hun wapens en werktuigen vervaardigden. Jong en oud konden tijdens een re-enactment leren boogschieten, vuur maken en traditionele koekjes bakken om zo kennis te maken met het leven in de steentijd.

Figuur 24. Infobord over het archeologisch onderzoek van Erfpunt.

Figuur 25 en 26. Re-enactors Holsteenstam.

Infosessies bouwkundig erfgoed

Waar: OC Boerenpoort, Melsele (Beveren)

Wanneer: mei – juni – oktober 2022

Tussen 2018 en 2022 heeft Erfpunt in opdracht van het Agentschap Onroerend Erfgoed (AOE) de inventaris bouwkundig erfgoed geëvalueerd. Hierbij werden de fiches en afbakeningen nagekeken en werden nieuwe foto's gemaakt om te kijken welke gebouwen bewaard bleven en al dan niet nog erfgoedwaarde hebben. Deze actualisatie/evaluatie kaderde in de nieuwe vaststellingsronde van het AOE. Na de verwerking van al deze gegevens begin 2022 en ter voorbereiding van de nieuwe vaststelling van het waardevol bouwkundig erfgoed in Oost-Vlaanderen organiseerde het agentschap een openbaar onderzoek in de loop van mei. De eigenaars van het bouwkundig erfgoed werden hier niet persoonlijk van op de hoogte gesteld. Om de Wase eigenaars en/of bewoners van erfgoed toch voldoende te informeren, organiseerde het team Beheer

samen met de Erfpunt Academie en Monumentenwacht Oost-Vlaanderen in 2022 drie infosessies voor eigenaars en bewoners van bouwkundig erfgoed. De eerste twee spitsen zich toe op het vastgestelde erfgoed en het openbaar onderzoek, de derde infosessie richtte zich tot eigenaars van beschermd erfgoed.

Voor deze drie sessies hebben wij maar liefst 2343 brieven verzonden. Die bevatten enerzijds informatie over de nieuwe vaststellingsronde van het Agentschap Onroerend Erfgoed en het toen lopende openbaar onderzoek, en anderzijds de uitnodiging voor onze infosessies. Met dank aan de gemeente Beveren mochten we voor deze sessies gebruikmaken van de kapel op de erfgoedlocatie OC Boerenpoort in Melsele.

Gezien de talrijke inschrijvingen hebben we de eerste sessie voor eigenaars en bewoners van vastgesteld bouwkundig erfgoed moeten opsplitsen in twee sessies (18 mei en 1 juni) van telkens ongeveer 120 geïnteresseerden. De aanwezigen kregen eerst informatie over de inventaris bouwkundig erfgoed en de

Figuur 27. Infosessie op 1 juni, kapel OC Boerenpoort.

Figuur 28. Persoonlijk adviesmoment na de infosessie.

actualisatie ervan, de nieuwe vaststelling en het openbaar onderzoek en de regelgeving rond vastgesteld bouwkundig erfgoed. Daarna werd dieper ingegaan op werken/renovaties aan bouwkundig erfgoed. Hierbij werden allerlei praktische tips meegegeven waarmee je het best rekening houdt bij het duurzaam renoveren van een erfgoedpand. Er werden thema's aangehaald als vochtproblematiek, isoleren, herstel en vervanging van historisch buitenschrijnwerk en/of beglazing, gevelafwerking en zonnepanelen. Naast deze tips and tricks werden de mogelijkheden voor financiële steun toegelicht. Monumentenwacht Oost-Vlaanderen gaf een uiteenzetting waarbij de nadruk lag op het belang van onderhoud van bouwkundig erfgoed. Zij eindigden met de woorden: "Voorkomen is beter dan genezen."

Nadien was er uiteraard nog een beetje tijd om persoonlijke vragen te stellen aan de erfgoedconsulenten van Erfpunt, alsook aan de adviseur monumentenzorg van Sint-Niklaas en Monumentenwacht.

Deze eerste infosessies werden alvast positief onthaald. Eigenaars vinden steeds eenvoudiger en sneller de weg naar het team Beheer met al hun vragen over vastgesteld bouwkundig erfgoed. We worden ook vaker betrokken in het voortraject van een vergunningsaanvraag. Dit biedt mogelijkheden om tijdig de erfgoedwaarde te bepalen en meteen mee in rekening te nemen bij het vergunningstraject.

In opvolging van de infosessies voor eigenaars en bewoners van vastgesteld bouwkundig erfgoed organiseerden we in oktober een vervolgssessie voor eigenaars van beschermd erfgoed en lokale besturen. Hierbij werd erfgoedconsulent Nancy Thiels van het AOE uitgenodigd voor een toelichting van de visie, richtlijnen, afwegingskaders, premies, ondersteuning en fiscale voordelen van beschermd erfgoed. Filip Kint van Monumentenwacht Oost-Vlaanderen heeft ook hier de werking van zijn organisatie toegelicht en het belang benadrukt van het onderhoud van beschermd bouwkundig erfgoed.

Musea, bibliotheken en archieven uit steen

Waar: Waasland

Wanneer: 2018-heden

Stel dat de geschiedenis van de mens op een weefgetouw kon worden gereconstrueerd. Dan zou een van de kettingdraden in het weefsel zeker de bijzondere aandacht zijn die de mens voor zijn dierbare overledenen heeft. Voor sommige perioden in de geschiedenis zijn de materiële getuigenissen van dodenzorg (graf en grafvondsten) zelfs de belangrijkste informatiebronnen over onze voorouders. Tijd, plaats en tradities verweven als inslagdraden het omgaan met de dood tot opmerkelijke patronen in het grote tapijt van de menselijke geschiedenis.

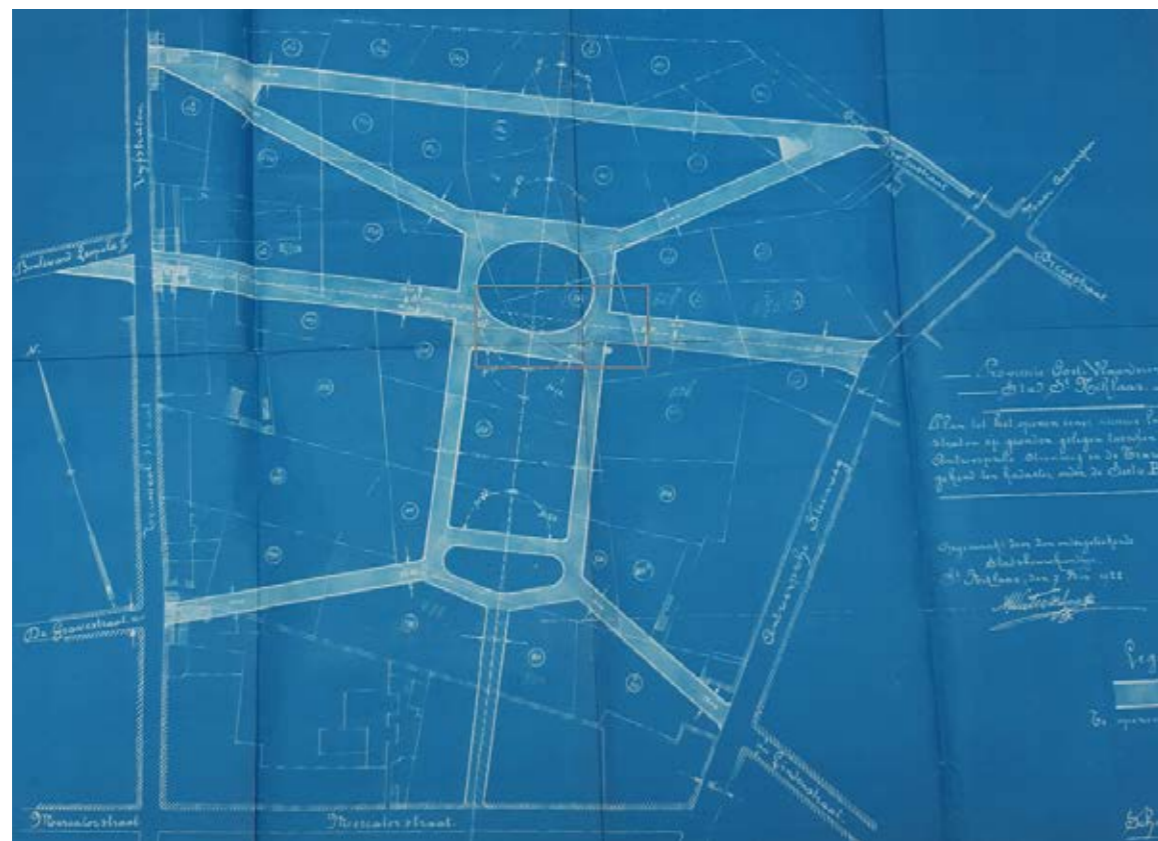
Duizendenjarengeschiedenis leverden onder-tussen ontelbare graftekens op. Archeologen leggen vaak veel materiële getuigenissen rond dodenzorg bloot. Deze archeologische vondsten worden na onderzoek met zorg bewaard en beheerd in depots. Ook de graftekens op de huidige begraafplaatsen in het Waasland verdienen de nodige aandacht. Samen met de Wase lokale besturen en hun betrokken administraties, lokale heemkundigen en vrijwilligers werkt Erfpunt aan een zorgzaam beleid voor het lokaal funerair erfgoed. De uitbouw van zo'n beleid doorloopt verschillende fasen, van inventariseren, waarden, zorgen (door een degelijk onderhoud en beheer) tot sensibiliseren.

Alles begint met inventariseren. In 2022 bezochten jobstudenten, vrijwilligers en ambtenaren van de gemeenten Temse, Moerbeke en Sint-Niklaas dagenlang de begraafplaatsen om er graftekens te registreren. Hun vaak exhaustieve inventaris vormt de basis voor het opstellen van een lijst met waardevol lokaal funerair erfgoed. De selectie van de graftekens voor deze lijst gebeurt niet zomaar, maar aan de hand van een waarderingskader. De volgende criteria zijn hier van belang: architecturale, culturele, artistieke en historische waarde. Vooral de historische waardebepaling is een intensief proces, met onder meer archiefonderzoek naar lokale of regionale (maatschappelijke) ontwikkelingen, gebeurte-

nissen en figuren uit het verleden. Werkgroepen in Zwijndrecht, Waasmunster en Sint-Gillis-Waas maakten daar het afgelopen jaar werk van. Eenmaal de waarderingsoefening is afgerond en een consensus is bereikt, kan een voorstel van lokaal waardevolle graftekens aan het gemeentebestuur worden voorgelegd.

Een volgende stap naar een volwaardig beleid rond funerair erfgoed is de opmaak van een proactief onderhoudsplan voor het funerair erfgoed dat in beheer is van de gemeente. Monumentenwacht Oost-Vlaanderen werkte voor het funerair erfgoed van de gemeenten Beveren en Stekene een dergelijk plan uit voor de komende vijf jaar. De gemeente Stekene ging zelfs een stap verder met de opmaak van een beheersplan voor haar begraafplaatsen.

Tijdens het begeleiden van de gemeenten in de opmaak van een zorgzaam beheersplan rond dit bijzondere erfgoed werden verschillende werkpunten, uitdagingen, maar ook kansen opgemerkt. Zo roept de administratieve procedure rond concessieverlenging veel (negatieve) emoties op bij de burgers. Kan dit niet op een andere manier worden aangepakt? Een duurzaam beheer is een gedeelde verantwoordelijkheid van overheid en burgers, maar hoe vertaal je dit naar een duurzame samenwerking? Vandaag de dag bieden begraafplaatsen niet alleen ruimte waar mensen hun verlies kunnen verwerken of in alle rust uiting kunnen geven aan hun emoties. Het zijn ook plaatsen van overpeinzing en meditatie geworden, die relatief onaangestast blijven in de steeds sneller veranderende maatschappij. Ze vormen een dankbare onderbreking in het chaotische stedelijke of gemeentelijke weefsel door rust en stilte te bieden. Ook geven ze bezoekers een blik op de samenstelling, geschiedenis en idealen van de plaatselijke gemeenschap. Als bibliotheken, archieven en musea uit steen en groen tonen ze de evolutie binnen dodenzorg, religie, symboliek, kunst, architectuur en landschappen. De Erfpunt Academie zocht en vond een inspirerende case in de Westerbeegraafplaats te Gent, waar we op 29 april 2022 samen met de Wase beleidsmakers, ambtenaren en heemkundigen een begeleid bezoek konden brengen en terechtkonden met tal van vragen rond groenbeheer, het beheer en onderhoud van funerair erfgoed en andere graftekens.

Figuur 29. Ontwerp van de Elisabethwijk in het gebied tussen de Truweelstraat, Antwerpse Steenweg en Mercatorstraat uit 1922 door stadsarchitect A. Waterschoot (© Stadsarchief Sint-Niklaas).

Een architecturale staalkaart van het interbellum: de Elisabethwijk in Sint-Niklaas

Waar: Sint-Niklaas

Wanneer: 2018-heden

In het kort: Als pilootproject brachten we de veelzijdigheid van de architectuur uit de jaren '30 in deze wijk in kaart.

Op vraag van de Stad Sint-Niklaas is een screening uitgevoerd van de interbellumarchitectuur in de Elisabethwijk in Sint-Niklaas. Dit pilootproject is aanvankelijk gestart in 2018, als deel van een bredere oefening om missende parels van interbellumarchitectuur in de uitbreidingswijken van de stad in kaart te brengen. Zo kunnen ze bij een toekomstige actualisatie van de inventaris bouwkundig erfgoed worden opgenomen om hun behoud te verzekeren.

Algauw bleek dat in de woonwijken eerder in functie van erfgoedclusters dan in afzonderlijke erfgoedpanden moet worden gedacht. Dit vergde een meer integrale benadering, waarbij de Elisabethwijk een perfect kader vormde om een methode en typologische indeling uit te testen.

De Elisabethwijk is door stadsbouwmeester August Waterschoot ontworpen als een grote stadsuitbreiding met centraal twee beboomde pleinen, waar de straten radiaal op uitkomen. Het plan werd goedgekeurd in 1924, maar het duurde tot 1934 voor met de uitvoering werd gestart. De meeste huizen in de wijk zijn gebouwd in een korte tijdspanne aan het einde van de interbellumperiode en vormen op die manier een staalkaart van de gemiddelde arbeiders- of burgerwoning op het hoogtepunt van deze stijl. Er werd bewust gekozen om te verkavelen in kleinere percelen, waardoor grotere herenwoningen ontbreken en de interbellumstijl vaak in meer gematigde vorm wordt toegepast.

Alle bewaarde oorspronkelijke huizen werden op basis van architecturale kenmerken onderverdeeld. Daarbij zijn drie grote groepen te onderscheiden: woningen met art deco-invloeden, modernistische woningen en woningen in traditionele stijl.

Deze laatste groep wordt vaak over het hoofd gezien wanneer over het interbellum wordt gesproken. Vaak gaat het om 'catalogusontwerpen', die in groepen met kleine variaties in de uitvoering werden opgericht. Sommige types gaan terug op de vooroorlogse arbeiderswoningen of burgerhuizen, maar andere types met ronde raam- en deuropeningen komen pas na de Eerste Wereldoorlog op. Opvallend is het gebruik van witte of gele bakstenen in decoratieve patronen.

Figuur 30. Een blik op het Leopoldplein kort na de realisatie geeft een beeld van de diversiteit van de architectuur. Naast de modernistische residentie Prins Boudewijn op de hoek en de gebouwen in art decostijl aan de linkerkant zijn de meeste huizen in een meer traditionele stijl opgetrokken, die evenzeer kenmerkend was voor het interbellum.

Figuur 31. Voorbeelden van goed bewaarde huizen in traditionele, art deco en modernistische stijl in de Elisabethwijk.

Kenmerkend voor de interbellumperiode zijn huizen met een duidelijke plastische gevelafwerking als uitspringend metselwerk, ronde of (veel)hoekige erkers en uitgewerkte kroonlijsten. Deze elementen zijn ontleend aan de art deco, maar komen in de (klein) burgerlijke architectuur van de Elisabethwijk eerder in afgezwakte vorm voor. Toch zijn er hier en daar uitschieters, vaak van de hand van de architectenfamilie Waterschoot of Hilaire De Boom. De architecturale diversiteit wordt vervolledigd door huizen in een strakkere en sobere modernistische stijl. Naast vrij minimalistische architectuur van onder anderen Robert Hebb komen ook voorbeelden met afgeronde balkons in de zogeheten 'pakketbootstijl' voor, waarvan een prachtig voorbeeld van August D'Hooghe op de hoek van het Leopoldplein.

Een belangrijk aspect van de gebouwen uit het interbellum is de uitwerking van het schrijnwerk. Daarbij werd vaak een geometrische indeling gebruikt, al dan niet aangevuld met kleurrijk glas-in-lood. Door de jaren heen is dit schrijnwerk geleidelijk aan vervangen, maar door de opkomst van de energieprestatie maatregelen verdwijnt het nu in een ras tempo uit het straatbeeld. Hierdoor verliezen de gebouwen een aanzienlijk deel van hun erfgoedwaarde.

Op basis van deze screening wordt het komende jaar bekeken hoe de architecturale waarde van de wijk behouden kan blijven door middel van aangepaste stedenbouwkundige richtlijnen. Daarnaast zullen we de uitgewerkte typologie ook gebruiken bij de herinventarisatie van interbellumarchitectuur in de andere Wase gemeenten.

LANDSCHAPPEN

In 2022 verdiepten we ons in enkele boeiende Wase cultuurhistorische landschappen bij de opmaak van het geïntegreerde beheersplan van het Steengelaag in Stekene en Hof ter Saksen in Beveren. Daarnaast maakten we actief deel uit van het team onderzoekers in de wetenschapskamer als partner van het Geopark Schelde Delta, dat in november 2022 zijn officiële kandidaatsstelling indiende voor een Unesco-erkenning.

Voor de toekomstige opmaak van een globale cultuurhistorische landschapskarakterkaart werkte de IOED alvast een eerste methode uit voor de inventarisatie. De haalbaarheidscheck heeft uitgewezen dat dit niet eenvoudig te integreren is in de reguliere werking. We zullen in de toekomst wel betrokken worden bij de Vlaamse studieopdracht rond het ontwikkelen van een methodologie voor landschapskarakterisatie, waarbij het Waasland de proeftuin zal worden. De IOED zal hier met veel plezier aan meewerken in 2023.

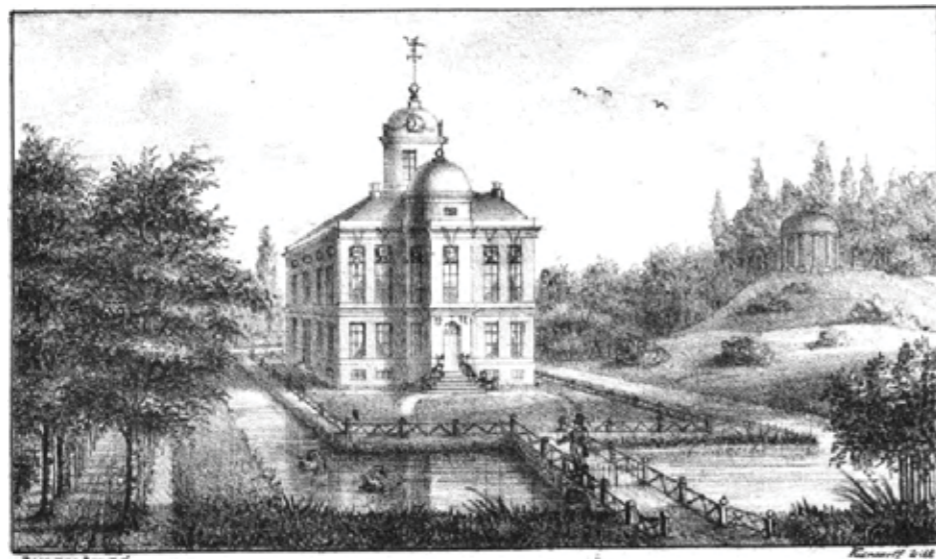
Barokke dreven en verborgen verrassingen: het Hof ter Saksen

Waar: Beveren
Wanneer: 2022

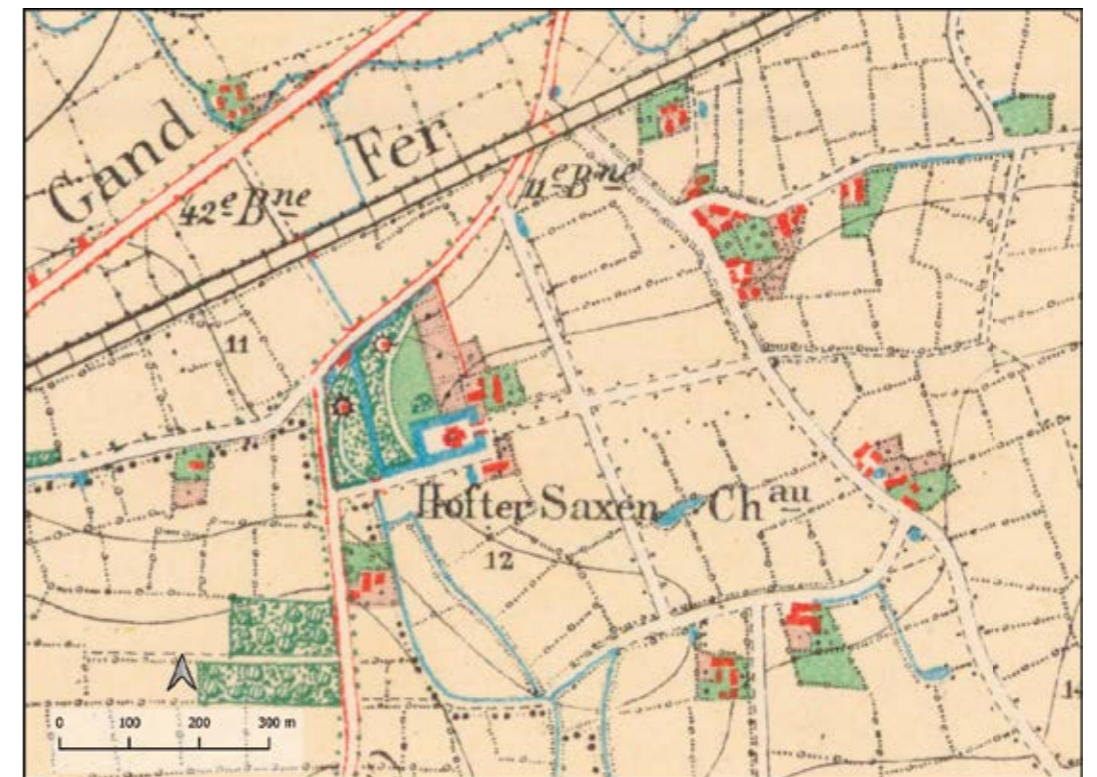
In opdracht van de gemeente Beveren wordt een geïntegreerd beheersplan opgemaakt voor het domein Hof ter Saksen. Een groot deel van het historisch kasteeldomein is een beschermd landschap en de buitenzijde van het kasteel is beschermd als monument. Naar aanleiding daarvan hebben we de geschiedenis van het domein onder de loep genomen en onderzocht welke overblijfselen daar nog van terug te vinden zijn.

Al sinds de middeleeuwen bevindt zich tussen Haasdonk en Beveren het goed Shaeckx, dat gedurende enkele eeuwen als buitenverblijf voor zijn adellijke eigenaars diende. De boerderij op het neerhof en de landerijen rondom werden verpacht. Daar kwam in 1778 verandering in toen Jean-Baptist Versmes-

sen het landgoed kocht. Hij liet het domein aanleggen als parkbos met beboomde dreven en vormde het omwalde hof om tot een rechthoekig kasteleiland. Daarop richtte hij een kasteel op in late barokstijl met een zwierige inkom aan de voor- en achterzijde, naar verluidt naar Italiaans voorbeeld. Zijn zoon Antoine, die burgemeester werd van Haasdonk, vormde begin negentiende eeuw een deel van het bos om tot een landschapspark met ornamenten, zoals een ronde tempel en een ijskelder met een paviljoen. Aan weerszijden van het voorplein verschenen een koetshuis en een orangerie met schuur. De daaropvolgende bewoners voegden telkens een stukje toe aan het domein: een kwekerij met serres, een brugje in het park, een uitbreiding van de tuin tot aan de dreef. In 1920 werd het domein gekocht door industrieel Edmond Meert, die het goed liet restaureren, de bijgebouwen liet uitbreiden en een deel van de tuin liet heraanleggen. Na zijn dood in 1961 ging het echter bergaf met het kasteel. Na de bescherming overtuigde de gemeente de vennoten van Meert in 1982 om het domein te verkopen.

Figuur 32. Gravure van kasteel Hof ter Saksen omstreeks 1825, met aan de rechterkant de landschappelijke tuin met tempeltje en aan de linkerzijde de beukendreef (Van den Bogaerde 1825, p. 124).

Figuur 33. Domein Hof ter Saksen en omgeving op de topografische kaart van 1873, met een tuin in landschappelijke aanleg met twee heuvels. Daarop stonden follies: ludieke constructies die de tuin opfleurd. In dit geval ging het om een ronde tempel en een rustiek gebouwtje boven op een van de ijskelders (bron: NGI).

Figuur 34. Hof ter Saksen op een luchtfoto van omstreeks 1947-1954, met een gedetailleerd zicht op de tuinaanleg ten tijde van het gebruik door de familie Meert (bron: NGI/Cartesius).

Dankzij de restauraties en het parkbeheer is Hof ter Saksen een goed bewaard voorbeeld van een kasteeldomein op de overgang tussen barok en neoclassicisme van eind achttiende, begin negentiende eeuw. De huidige toestand gaat in grote lijnen terug tot de hoogdagen omstreeks 1950.

Naast de prachtige gebouwen zijn er in het omliggende domein tal van restanten van voorbije eeuwen te ontdekken. Een belangrijke toevoeging van Versmessen was de drevestructuur die zichtassen vormt en waarvan de huidige Edmond Meertdreef met oude beuken een prominent voorbeeld is. Verscholen in het parkbos liggen twee ijskelders, waar vroeger ijs in opgeslagen werd, maar nu vleermuizen ongestoord hun winterslaap doen. Langs de gerestaureerde negentiende-eeuwse boogbrug kom je bij een heuvel, waar je bovenaan met wat spuurwerk nog sokkels in natuursteen en baksteen kan ontwaren. Onderzoek wees uit dat hier destijds het ronde tempeltje stond, dat op de oudste gravure van het kasteel te zien is. Tussen de kwekerij en het arboretum vind je een tuinmuurtje. Dat was de grens van het oorspronkelijke domein. Achter de serre is deze muur in volle hoogte bewaard gebleven. Hiertegen bevindt zich het tuinhuis uit 1893, dat een nis heeft waar vroeger een tuinbeeld stond. Water speelt een belang-

rijke rol in Hof ter Saksen. De grachten van het kasteel worden gevoed door de Beverse beek, die dwars door het domein loopt en vroeger de grens vormde tussen Beveren en Haasdonk. Om het waterniveau te regelen werden sluisen geplaatst op de beek en de buitengracht. Tussenin bevinden zich stuwten met een vaste drempel. Maar laten we het kasteelpark zelf niet vergeten. De oorspronkelijke aanleg is grotendeels bewaard gebleven en verschillende van de originele bomen zijn nog terug te vinden. Dat zijn niet alleen inheemse loofboomsoorten, in het arboretum zijn ook speciale uitheemse soorten aangeplant, met ondertussen al een respectabele omvang en leeftijd. Sommige van deze oude bomen doen het nog goed, andere zijn veteranenbomen.

Het toekomstige beheer zet verder in op het behouden en versterken van deze erfgoedelementen. Dat vraagt een actieve aanpak om de natuurlijke verouderingsprocessen van park en gebouwen onder controle te houden. De geplande invulling van het kasteel als restaurant en hotel zal de aantrekkingskracht van Hof ter Saksen nog verhogen. Naast het parkbos met waardevolle loofbomen komen de natuurtuin, bossen en graslanden rondom het kasteelpark gedeeltelijk in natuurbeheer, maar ze bieden ook ruimte voor recreatie.

BOUWEN AAN MORGEN – ERFPUNT INNOVEERT

Werken met erfgoed staat niet gelijk aan stilstaan in het verleden, integendeel. Erfpunt is zich bewust van de uitdagingen in het heden, waaronder duurzaam wonen, een kwalitatief ruimtelijk beleid, ervaringsgericht onderwijs ... Voor deze uitdagingen spreken we onze creatieve en innovatieve geest aan. We werken beheersplannen en waarderingskaders uit. Toekomstig erfgoed wordt in kaart gebracht. Op basis van de talenten van onze medewerkers bouwen we onze expertise inzake technologie en innovatie verder uit. Of we slaan nieuwe wegen in, zoals met de Wase publieksarcheologie in het SteM of stedelijk museum van Sint-Niklaas.

MAP: waar wetenschap en archeologie elkaar ontmoeten

Waar: Sint-Niklaas, kunst- en erfgoed-site Zwijgershoek
Wanneer: 2025

In juni 2025 opent het nieuwe stedelijk museum MAP van Sint-Niklaas zijn deuren. Het komende anderhalf jaar wordt onze vertrouwde uitvalsbasis SteM heruitgevonden tot een thematisch museum. Het museum heeft de ambitie om zich om te vormen tot een belevings-, onderzoeks- en kenniscentrum van oude en moderne cartografie, met als centrale figuur Gerardus Mercator. Deze Wase humanist maakte deel uit van een intellectuele beweging die zich verspreidde over het merendeel van Europa ten tijde van de renaissance (vijftiende en zestiende eeuw). Humanisten dachten na over nieuwe onderwijsvormen voor een optimale ontwikkeling van de mens. In dezelfde periode vond ook een belangrijke omwenteling in de wetenschap plaats. Eeuwenoude dogma's werden ter discussie gesteld en zelfs overboord gegooid, de wetenschappelijke onderzoeksmethode (inductie en deductie) werd opgesteld ... Vakspecialisatie was niet aan de orde, humanisten waren actief in verschillende wetenschappelijke disciplines, pseudowetenschappen (alchemie), kunst en literatuur.

Tussen Mercator, humanist en wetenschapper pur sang, en onze medewerkers klikte het onmiddellijk. Een onderzoekende geest zit namelijk in de genen van onze organisatie. Zo is de historische kern van onze organisatie het archeologische onderzoeksteam. Ons erkend onroerenderfgoeddepot stelt zijn collectie ter beschikking van studenten en zelfstandige onderzoekers. Nauw verbonden aan het depot is het conservatieatelier, dat archeologen ook interessante onderzoeksgegevens aanreikt tijdens het consolidatieproces van archeologica. Tot slot inventariseren en waarden onze erfgoedconsulenten archeologisch, bouwkundig en landschappelijk erfgoed in situ.

Voor het toekomstige MAP willen onze

medewerkers vertrekken vanuit hun expertise in archeologisch onderzoek en collectiebeheer. Hun opdrachten hebben veel overeenkomsten met het werk van de renaissancewetenschappers van weleer. Archeologisch onderzoek en collectiezorg is vandaag ondenkbaar zonder de participatie van andere wetenschappelijke disciplines, zoals chemie, biologie, paleontologie, metallurgie, skeletonderzoek, fysische geografie ... en de toepassing van innovatieve technologieën.

Dankzij onze wetenschappelijke reflex en feeling voor innovatie kan Erfpunt als partner zowel het nieuwe verhaal rond cartografie op het gelijkvloers van het museum versterken (bv. toepassingen voor geografische informatiesystemen (GIS) en games vanuit erfgoedhoek), als een wetenschapskamer op de eerste verdieping, waar archeologie en wetenschap elkaar ontmoeten. Ook kunnen toekomstige conservatieateliers voor kunst en historische kaarten een brug vormen met ons archeologisch conservatieatelier.

Door onze expertise inzake 3D-scanning en het georefereren van historische kaarten en GIS-applicaties kunnen we het museum versterken voor het digitaliseren van maritieme navigatie (zie kadertekst).

Maritieme navigatie in 3D

Waar: het SteM en Hasselt
Wanneer: 7 maart 2022

Van 4 juni tot en met 11 september vond in het SteM en het Mercatormuseum een prestigieuze tentoonstelling plaats onder de noemer 'Recht door zee. Navigeren van 1500 tot vandaag'. In deze tijdelijke tentoonstelling kon de bezoeker de technologische geschiedenis ontdekken van navigatie-instrumenten vanaf de zestiende eeuw tot nu.

De technici van Erfpunt hielpen niet alleen bij het opstellen van de tentoonstelling, maar ondersteunden de collega's van het SteM ook op technologische wijze. Voorafgaand aan de tentoonstelling werden meerdere kostbare instrumenten uit een privécollectie nauwkeurig in 3D gescand. De resultaten hiervan werden opgenomen in een computeranimatie die gebruikt werd als introductie voor de tentoonstelling. Eén 3D-model werd eveneens gebruikt in een promofilm die gedurende de looptijd van 'Sint in de piste' op groot scherm afgespeeld werd op de Grote Markt van Sint-Niklaas.

Figuur 35. Een navigatiemiddel van de Inuit: de inkepingen waren een weergave van de kustlijn van Groenland.

Figuur 37. Een 'Harpoon patent ship log'.

Figuur 36. De voor- en achterkant van een dieptemeter.

Conservator Els Tielemans aan het werk. ©Erfpunt

Leerlingen van Sint-Laurentius Lokeren, Science Lab. ©Erfpunt

Vondsten in beweging: een eerste project van de Erfpunt wetenschapskamer

Waar: Sint-Niklaas, kunst- en erfgoedste Zwijgershoek
Wanneer: 2022-heden

Met 'Vondsten in beweging' wil Erfpunt een blik achter de schermen geven van de dynamiek binnen het onroerenderfgoeddepot Waasland. Wie denkt dat een depot met een archeologische en paleontologische collectie louter een 'bergruimte' is, heeft het grondig mis. Archeologisch vondstenmateriaal wordt in ons depot niet opnieuw begraven. Door onze collectie te registreren en digitaal te ontsluiten op onze website stellen we figuurlijk onze depotdeuren open voor onderzoekers.

In het onroerenderfgoeddepot Waasland ontmoeten wetenschappers en archeologen elkaar. Zo zijn verzamelde houtstalen op archeologische sites voor klimaatwetenschappers van onschatbare waarde om het regionale en mondiale klimaat te reconstrueren tot duizenden jaren terug. Isotopenonderzoek op gecremeerd bot toont aan dat migratiestromen iets van alle tijden zijn. DNA-onderzoek op eeuwenoude skeletten geeft meer inzicht in genmutaties en het ontstaan van auto-immuunziekten. De onverwoestbaarheid van Romeins beton biedt mogelijkheden voor duurzame windmolenparken in de zee. Plattegronden van eeuwenoude hoeves zijn inspiratiebronnen voor nieuwbouw bij landbouwbedrijven met het oog op dierenwelzijn, enzovoort.

'Vondsten in beweging' belicht vijf unieke cases: het stabilisatieproces en kunsthistorisch onderzoek op de beschotplankjes van de middeleeuwse houten tongewelf van de Sint-Andreas- en Ghislenukerk te Belsele, de uitdagingen bij de conservatie van de middeleeuwse nierdolk van de verdronken nederzetting nabij Doel, de resultaten van het enzymenonderzoek op scherven van een Romeinse dolium (voorraadpot) te Vrasene, de fraaie walviskaak en bijzondere

paleovondst die een blik geeft op de rijke zeeën uit het holoceen, en het onderzoek naar het zeventiende-eeuwse glasservies van de kasteelsite Blauwhof.

Om dit archeologisch erfgoed ook voor toekomstige onderzoeksvragen veilig te stellen, is een actief beheer onmisbaar. Onze conservatoren monitoren dag in, dag uit de conditie van de archeologische vondsten. Hout, glas, leder, botmateriaal, metaal en keramiek, elke grondstof heeft zijn zwakke punten. Maar niet alleen het beheer vraagt tijd en aandacht. Om jongeren te enthousiasmeren voor het boeiende werk van conservatoren werkte Erfpunt voor het secundair onderwijs het Sciencelab uit. In de tweede en derde graad secundair onderwijs worden bruggen gelegd naar het bedrijfs- en beroepsleven in functie van een latere studiekeuze. Het Sciencelab wil jongeren met een interesse in wetenschappen laten proeven van onderzoeken waar exacte wetenschap en archeologie de handen in elkaar slaan. Via 16 onderzoeksopdrachten maken ze kennis met het werk van een conservator, een bioloog, een chemicus, een ingenieur en andere onderzoekers. Hierdoor wordt hun toekomstperspectief op het vlak van studiekeuze verruimd. In het Sciencelab wordt ook tijd gemaakt voor actief burgerschap. De toekomstige wetenschappers en conservatoren kunnen met behulp van een speciaal ontworpen waarderingsroos het onderzochte vondstenmateriaal waarderen. Wat moet behouden blijven? Wat verdient een plaats in een museum (digitaal of fysiek)? Wat hoeft niet bewaard te blijven?

ORGANISATIE

Missie en visie

Missie

Als **open, vooruitstrevend, klantgericht en ondernemend expertisecentrum** op het vlak van onroerend erfgoed is Erfpunt niet alleen het steunpunt voor steden en gemeenten, maar ook de ideale partner voor private spelers binnen de erfgoedgemeenschap. We verlenen hun correct en to the point advies en bieden vorming aan over vraagstukken met betrekking tot het beleid en beheer van onroerend erfgoed.

Als **bruggenbouwer** gaat Erfpunt op zoek naar gezamenlijke waarden, doelen en uitdagingen bij de vele spelers binnen de erfgoedgemeenschap en brengt hen samen. Hierdoor ontstaan dynamische partnerschappen die kwaliteitsvolle onroerenderfgoedzorg garanderen.

Als **labo voor participatie en beleving** creëert Erfpunt kansen om betrokkenheid te stimuleren en ondersteunt het innovatieve en creatieve projecten. Erfpunt laat tevens iedereen proeven van de Wase onroerenderfgoedverhalen via diverse initiatieven en in samenwerking met andere (erfgoed)verenigingen.

Visie

Onroerenderfgoedzorg behelst niet alleen het **beheer** van archeologisch, bouwkundig en landschappelijk erfgoed uit het verleden, maar ook het creëren van **groei kansen** voor het onroerend erfgoed van morgen. Daarom wil Erfpunt **actief participeren** binnen het regionaal onroerenderfgoedveld **door ondersteuning** te bieden bij het uitwerken en uitvoeren van een hedendaags beleid rond onroerend erfgoed, ingebed in ruimtelijke ordening.

Erfpunt wil de referentie blijven voor onroerend erfgoed in het Waasland, en ook belangrijk worden in Oost-Vlaanderen en de rest van Vlaanderen. Erfpunt positioneert zich als een **professioneel kenniscentrum** naar zijn leden, andere overheden en private spelers.

Omdat het onroerend erfgoed een onmisbaar, divers en kleurrijk gegeven is in onze samenleving, wil Erfpunt samen met de erfgoedgemeenschap de band tussen het onroerend erfgoed en het brede publiek verder intensifiëren door **participatie en betrokkenheid** binnen beleid en beheer te **stimuleren**, en **innovatieve en creatieve initiatieven** rond het beleven van het Wase onroerend erfgoed te **ondersteunen**.

Erfpunt zal dit alles behartigen op de domeinen studie, advies, beheer, opleiding, ontsluiting en publiekswerking.

Rechtsvorm en werkingsgebied

Rechtsvorm

Erfpunt is een publiekrechtelijke rechtspersoon met als rechtsvorm een projectvereniging, een van de vier bestaande vormen van intergemeentelijke samenwerking in Vlaanderen. Een intergemeentelijk samenwerkingsverband betreft een vrijwillige samenwerking tussen gemeenten met het oog op het bereiken van een gemeenschappelijke doelstelling. Het decreet Lokaal Bestuur van 22 december 2017 (gewijzigd op 31 december 2018) regelt de werking van intergemeentelijke samenwerkingsverbanden.

Audit 'Verzelfstandigde en Verbonden Entiteiten bij lokale besturen'

Tussen oktober 2021 en november 2022 voerde Audit Vlaanderen de thema-audit 'Opvolging van Verzelfstandigde en Verbonden Entiteiten' uit bij tien lokale besturen, waaronder de stad Sint-Niklaas. Erfpunt nam deel aan verschillende bevraging rondes en leverde veel documentatie aan. Audit Vlaanderen onderzocht in welke mate lokale besturen beheersmaatregelen invoerden om de risico's in te perken die verbonden zijn aan een gedelegeerde opvolging en aansturing van de entiteiten, onder meer voor wat betreft de organisatie van de opvolging en aansturing via en samen met gemandateerden. Dit is een gedeelde verantwoordelijkheid voor zowel de administratie en het politieke niveau van de lokale besturen als de entiteiten zelf.

Erfpunt scoorde in deze audit goed op het vlak van opvolging. Politieke betrokkenheid is cruciaal voor onze werking. Onze raad van bestuur vergadert gemiddeld acht keer per jaar. Erfpunt communiceert ook zeer open met zijn bestuursleden. De verschillende teams lichten minstens één keer per jaar hun werking of projecten toe. Erfpunt bezocht in 2022 tevens acht van de tien leden-gemeentebesturen voor een toelichting over de wijzigingen in het onroerendergoeddecreet, onze dienstverlening naar de gemeente toe, en voor overleg over mogelijke nieuwe vormen van samenwerken. Een verbeterpunt is de ondersteuning van nieuwe bestuursleden die tijdens de legislatuur deel gaan uitmaken van onze raad van bestuur omdat ze de eerst aangestelde bestuursleden vervangen. We voorzien in 2023 dan ook een kennismakingsronde en bezoek aan de organisatie met de recent aangestelde bestuursleden. Tevens zullen de bestuursleden worden uitgenodigd voor een toelichting over de waardering van de Sint-Elisabethwijk in Sint-Niklaas en het beheersplan van de kleibaggeraar te Stekene op locatie.

Werkingsgebied

Ons werkingsgebied telt tien leden-gemeentebesturen: Beveren, Kruike, Moerbeke, Lokeren, Sint-Gillis-Waas, Sint-Niklaas, Stekene, Temse, Waasmunster en Zwijndrecht. Begin 2022 leek de jarenlange voorbereiding om het Waasland te vervolledigen even met een pennenstreek teniet te worden gedaan.

Om tot een grotere coherentie te komen in de intermediaire structuren en regionale samenwerking bakende de Vlaamse Regering begin 2022 immers dertien referentieregio's af in vier van de vijf Vlaamse provincies. Met deze afbakening zou onze organisatie in 2027 haar jongste lid-gemeentebestuur – de gemeente Zwijndrecht – aan de regio Antwerpen verliezen. Niet alleen voor erfgoed had dit consequenties, maar ook voor veel andere beleidsdomeinen. Wat volgde was een jaar politiek overleg achter de schermen om deze beslissing terug te draaien. Ook de raad van bestuur nam het initiatief om deze problematiek aan te kaarten bij zowel minister Matthias Diependaele als Bart Somers. En met resultaat: begin 2023 keurde het Vlaams Parlement het plan voor de regiovorming definitief goed. De gemeente Zwijndrecht mag de switch maken en bij de regio Waasland aansluiten. Erfpunt is dan ook een van weinige erfgoedorganisaties met IOED-erkenning van wie het werkingsgebied voor 100 % zijn regio beslaat.

Alhoewel de grenzen van het Waasland behouden blijven, is onze regio toch in transitie door de geplande fusies van zeker vier van de tien lokale besturen. Lokeren en Moerbeke hebben reeds een akkoord om op 1 januari 2025 te fusioneren. Tussen de gemeenten Beveren en Kruike zijn de gesprekken nog gaande.

Raad van bestuur

Samenstelling

Als projectvereniging beschikt Erfpunt uitsluitend over een raad van bestuur. Conform het decreet Lokaal Bestuur (d.d. 22.12.2017) duidt elke gemeente een stemgerechtigde bestuurder en een niet-stemgerechtigde afgevaardigde voor de raad van bestuur aan. De raad van bestuur wordt voorgezeten door de heer Johan Smet van de gemeente Beveren. Hij vertegenwoordigt de projectvereniging. De heer Filip Baeyens van de stad Sint-Niklaas is ondervoorzitter.

De volgende politieke mandatarissen maakten in 2022 deel uit van de raad van bestuur:

Namens de gemeente Beveren:

- de heer Johan Smet, raadslid-voorzitter;
- de heer Stijn De Munck, raadslid-afgevaardigde.

Namens de gemeente Kruibeke:

- de heer Dimitri Van Laere, burgemeester-bestuurder (19.12.2022);
- de heer Dimitri Van Laere, schepen-bestuurder (vanaf 19.12.2022);
- de heer Julien Mertens, raadslid-afgevaardigde.

Namens de stad Lokeren:

- mevrouw Marina Van Hoorick, schepen-bestuurder;
- de heer Alain Debbaut, raadslid-afgevaardigde.

Namens de gemeente Moerbeke:

- mevrouw Inge Mertens, raadslid-bestuurder;
- de heer Marc Cossaer, raadslid-afgevaardigde.

Namens de gemeente Sint-Gillis-Waas:

- mevrouw Chantal Vergauwen, schepen-bestuurder;
- mevrouw Greta Poppe, raadslid-afgevaardigde.

Namens de stad Sint-Niklaas:

- de heer Filip Baeyens, schepen-ondervoorzitter;
- mevrouw Ilse Bats, raadslid-afgevaardigde.

Namens de gemeente Stekene:

- mevrouw Heidi Van Gaever, raadslid-bestuurder (tot 25.01.2022);
- Mevrouw Lorette De Permetier, raadslid-bestuurder (van 25.01.2022 tot 27.09.2022);
- de heer Sam Schokkaert, raadslid-bestuurder (van 27.09.2022);
- de heer Koen De Cock, raadslid-afgevaardigde.

Namens de gemeente Temse:

- de heer Bart Van Geyt, raadslid-bestuurder;
- de heer Bert Bauwelinck, raadslid-afgevaardigde.

Namens de gemeente Waasmunster:

- de heer Werner De Nijs, raadslid-bestuurder;
- de heer Bart Waterschoot, raadslid-afgevaardigde.

Namens de gemeente Zwijndrecht:

- mevrouw Ann Van Damme, schepen-bestuurder;
- de heer Leander Luyten, raadslid-afgevaardigde.

De raad van bestuur telt eveneens de volgende adviseurs:

- de heer Luc Bauters, erfgoedconsulent archeologie, provincie Oost-Vlaanderen (tot 30.04.2022);
- mevrouw Lien Lombaert, depotconsulent archeologie, dienst Erfgoed, provincie Oost-Vlaanderen;
- de heer Jonathan Jacops, erfgoedconsulent archeologie, dienst erfgoed, provincie Oost-Vlaanderen.

Bestuursvergaderingen

De vergaderingen van de raad van bestuur zijn niet openbaar. De notulen en alle documenten waar in de notulen naar wordt verwezen, worden ter inzage gelegd van de gemeenteraadsleden op het secretariaat van de aangesloten gemeenten, en dat conform de decretale bepalingen.

Het traditionele fysieke vergaderen was tijdens de eerste maanden van 2022 door de covidrichtlijnen niet toegestaan. Via Microsoft Teams kon er toch continuïteit worden gegeven aan het bestuursoverleg. Vanaf maart 2022 kon opnieuw fysiek worden samengekomen.

In totaal vergaderde de raad van bestuur in 2022 acht keer fysiek of online:

02.02.2022: Teams-vergadering

08.03.2022: raadszaal administratief centrum gemeente Beveren

03.05.2022: lokalen Erfpunt

07.06.2022: lokalen Erfpunt

06.09.2022: lokalen Erfpunt

08.11.2022: ontvangstzaal stadhuis Sint-Niklaas

06.12.2022: lokalen Erfpunt

Pensionering Luc Bauters

Luc Bauters, provinciaal archeoloog en adviseur van de raad van bestuur van Erfpunt, ging in 2022 met pensioen. We laten hem hieronder zelf aan het woord:

“Ik ben Luc Bauters, 63 jaar. Toen ik een jaar of vijf was, stootten wij tijdens een wandeling met mijn ouders in het Lozerbos op een neef van mijn moeder, Julien Van Wambeke, een beruchte amateurarcheoloog, die bezig was met een ‘opgraving’. Ik vond dat zo interessant dat ik de dag erna samen met mijn zus een opgraving in onze zandbak heb georganiseerd. De archeologiemicrobe heeft mij sindsdien nooit meer verlaten. Toen ik in mei 2022 met pensioen ging, had ik dertig jaar op de teller als provinciaal archeoloog – of zoals het de laatste jaren heette: erfgoedconsulent archeologie. Dat was echt een job voor mij, op het snijpunt tussen wetenschap en publiek, tussen overheid en Jan Modaal, waar ik mijn kennis en ervaring kon delen en doorgeven. Van pure archeologie is mijn werkinhoud geëvolueerd naar de bredere erfgoedzorg, met de integratie van erfgoed in de ruimtelijke planning als topic en cultuurhistorische landschappen en geologie in functie van het Geopark Schelde Delta in oprichting. En uiteraard is daar de laatste tien jaar nog het onroerenderfgoeddepot bij gekomen, waar ik voor en met het hele werkveld geprobeerd heb om de werkwijze en regels kwalitatief maar haalbaar te krijgen.

Inhoudelijk gaat mijn interesse vooral uit naar donjons en castrale mottes, maar ook latere forten en versterkingen. Ook bouwhistorisch onderzoek met de link tussen de ondergrond en het gebouwde staat bovenaan mijn lijstje.

Met de ADW (Archeologische Dienst Waasland) ben ik lang geleden in contact gekomen via het VOBOV (Verbond voor oudheidkundig bodemonderzoek in Oost-Vlaanderen), waar ik een tijdlang als vertegenwoordiger in de raad van bestuur zetelde. Toen ik provinciaal archeoloog werd, bleef het contact en heb ik er mee voor geijverd om de provincie subsidies te laten geven. Toen dat lukte, heb ik van petje gewisseld en zat ik als adviseur in de raad van bestuur. De overgang van vzw naar IOED heb ik mee begeleid en dat is eigenlijk mijn rol geweest doorheen de jaren. Begeleiding, advies en ondersteuning waren de sleutelwoorden in mijn relatie met Erfpunt, op hun vraag, maar soms ook gewoon op eigen initiatief, weliswaar steeds met respect voor de eigenheid van de dienst en de aanwezige expertise. Als extern expert werd mijn rol altijd gewaardeerd, zowel door het bestuur als door de personeelsleden, en dat vond ik altijd heel fijn.

De tijd staat niet stil en als je niet mee evolueert, blijf je achter en verlies je uiteindelijk je betekenis. Dat gold voor mijzelf, maar evengoed voor Erfpunt. Aanvankelijk was er nog geen regelgeving en mocht je opgraven als je de eigenaars kon overtuigen. De dienst was toen nog klein en voerde vooral beperkte noodopgravingen uit. Toen kwam het decreet van 1993 en was het zaak om te kijken hoe we daarmee om zouden gaan. Geleidelijk aan werd

© Martin Vanhaesebroeck

de regelgeving strikter, wat steeds aanpassen betekende en waar ik in overleg met Rudi (de voormalige directeur van ADW) probeerde de consequenties in te schatten. De publiekswerking werd steeds belangrijker – een verschuiving van kennis binnenskamers houden naar mensen betrekken. Door die aanpak slaagde de organisatie erin om haar nut te bewijzen.

Het zoeken naar nieuwe financieringsmogelijkheden en de concurrentie met de opgravende bedrijven was een moeilijke periode voor Erfpunt, maar ook daar kwamen we uiteindelijk met de nodige creativiteit uit. Net zoals ikzelf mijn rol breder moest invullen, moest ook Erfpunt uit het keurslijf van louter archeologie stappen en zijn perspectief verleggen naar de bredere erfgoedzorg. En met resultaat. Dat betekende dat er weer nieuwe mensen kwamen die hun rol en plaats moesten vinden. Maar het is typerend voor Erfpunt dat ook deze hindernis met succes genomen werd.

Ik heb eigenlijk vooral goede herinneringen aan de organisatie en aan de mensen die er werken. Wat er een beetje bovenuit steekt, is het onderzoek naar het Hof ter Welle, waar ik samen met mijn betreurde collega Jan Van Damme aanvullend het bouwhistorisch onderzoek mocht adviseren en uitvoeren. De vondst van de Doelse kogge en vooruitstrevende manier waarop dat werd aangepakt, heb ik altijd als een hoogtepunt gezien. Ook in de raad van bestuur deed het deugd dat mijn inbreng gewaardeerd werd, dat men naar me luisterde. Mijn opstelling was steeds constructief, zelfs in vervelende omstandigheden, maar als het nodig was, adviseerde ik ook om moeilijke beslissingen te nemen.

Voor de toekomst wens ik Erfpunt een fantastisch team toe, een voorspoedige groei, met de flexibiliteit om zich aan te passen aan veranderende omstandigheden, maar met de kwaliteit hoog in het vaandel en met een gedragen visie voor een geïntegreerde en integrale erfgoedzorg die door de sector, het beleid en het publiek gewaardeerd worden.”

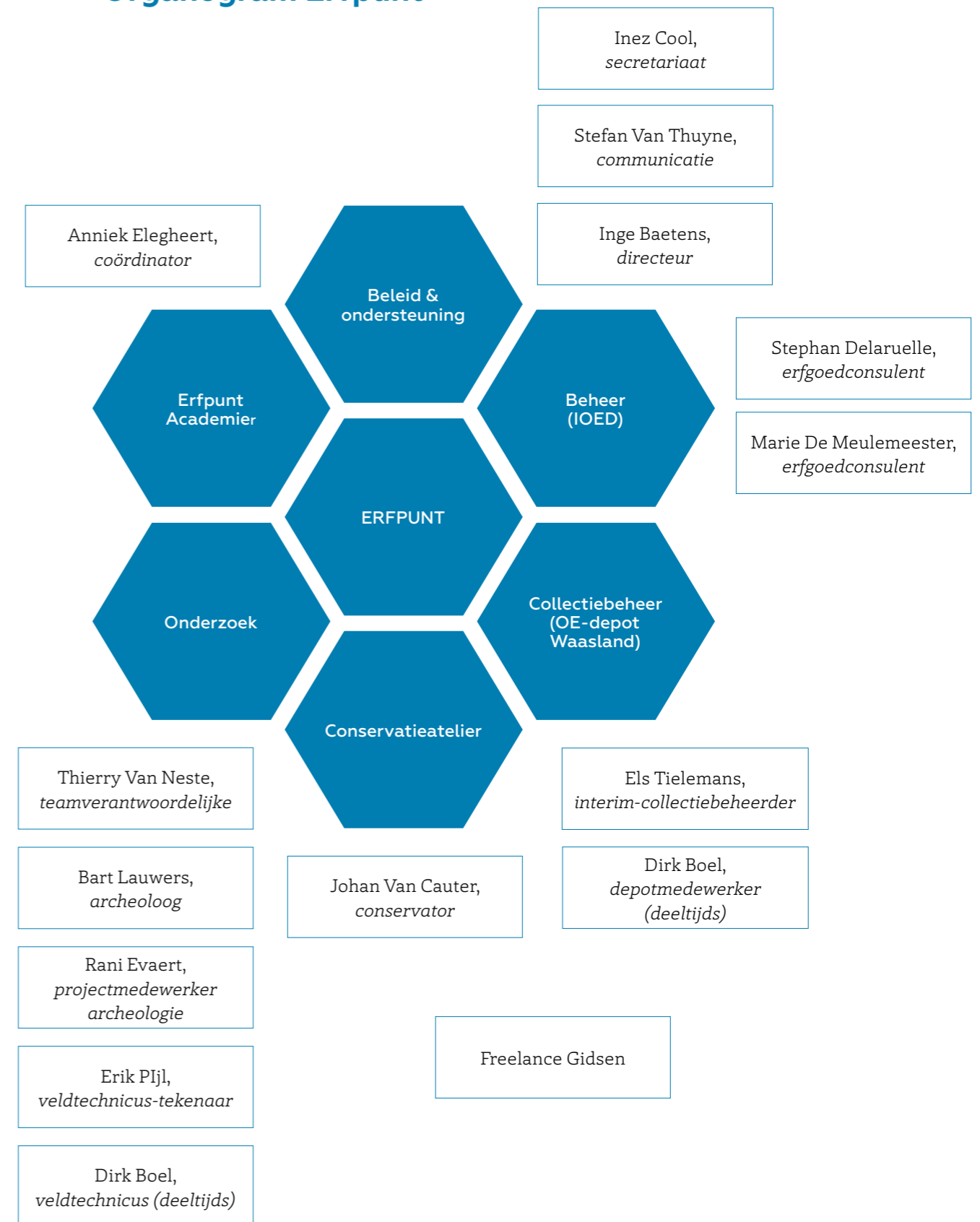
Algemene bestuurszaken

In 2022 informeerde Erfpunt de raad van bestuur uitgebreid over de implementatie van de visienota rond het lokaal onroerend-erfgoedbeleid en de impact op de werking van lokale besturen. Na het toelichten van de evaluatie van onze huidige communicatiekanalen besliste de raad van bestuur om een online communicatiestrategie te laten uitwerken door bureau De Kompagnon. Bij de toelichting van de tussentijdse balans- en resultatenrekening werd de raad van bestuur in kennis gesteld dat de organisatie haar dienstenaanbod (basispakket en betalend) grondig moest evalueren naar aanleiding van de hoge inflatie en besparingen.

Inzake personeelsformatie en -beleid keurde de raad van bestuur de volgende acties goed:

- De overstap naar OFP Prolocus, een nieuw aanvullend pensioenfonds voor de contractuele medewerkers bij lokale besturen en intergemeentelijke samenwerkingsverbanden. In 2021 zegden de verzekeraars Ethias en Belfius Insurance de groepsverzekering voor lokale besturen en intergemeentelijke samenwerkingsverbanden op. Via onderhandelingen bereikte de VVSG begin 2022 een akkoord met OFP Provant, een pensioenfonds dat tot dan alleen actief was in de provincie Antwerpen. OFP Provant vormde zich om tot OFP Prolocus en werd een degelijk alternatief voor de opgezegde groepsverzekering.
- Het actieplan preventie en welzijn voor 2023.

Organogram Erfpunt

Gids Johan Buyens focust zich onder andere op het Stenen Tijd atelier en op het archeologie-atelier. We troffen hem aan in volle actie en konden hem enkele vragen voorleggen.

Johan, waarom wou jij graag gidsen voor Erfpunt?

Na mijn driejarige opleiding als gids bij Groeipunt in Gent keek ik uit naar gidsmogelijkheden in de streek. Toen ik vernam dat Erfpunt op zoek was naar gidsen, aarzelde ik geen moment om mijn kandidatuur te stellen. Ik heb een brede persoonlijke interesse maar geschiedenis steekt er toch bovenuit. Het Waasland waar ik een dertigtal jaar woon vind ik een prachtige streek. Tijdens het jaar trek ik er regelmatig met de fiets op uit om plaatsjes te ontdekken in onze regio. Zo ontdekte ik ook de rijke geschiedenis van het Waasland. Delen en overbrengen van mijn kennis en ervaringen, jongeren enthousiasmeren horen ook bij het gidsen en zijn één van de vaardigheden die ik denk te bezitten. Bij Erfpunt dacht ik de juiste combinatie te vinden.

Hoe heb je de opleiding ervaren, die we je het afgelopen jaar hebben geboden?

Onmiddellijk ervaarde ik dat Erfpunt het ernstig meende met hun gidsenwerking. Ik werd eerst uitgenodigd op een gesprek. Daarin werd ondermeer gepeild naar motivatie, interesse, kennis,... Een echt professionele eerste indruk kreeg ik er. Samen met een tiental geïnteresseerde collega-gidsen startte ik kort daarop een interne opleiding. Heel de geschiedenis van het Waasland passeerde er de revue. Aangevuld met gastsprekers was dit echt een meerwaarde.

Welke leeftijdsgroep gids jij het liefst, en waarom?

Ik werk graag met alle leeftijdscategoriën, van volwassenen tot kinderen. Tijdens de steentijdateliers werk ik voornamelijk met kinderen van de derde graad lager onder-

Gids Johan Buyens assisteert Erfpunt en SteM tijdens Krokuskriebels 2023. © SteM

wijs en de eerste graad middelbaar. Dit is echt een leuke groep om mee te werken. Je kunt deze kinderen nog echt meenemen in een verhaal... onze deelname aan krokuskriebels in februari 2023, waarbij gelijktijdig met zowel volwassenen als met kinderen werd gewerkt was ook heel leuk. De wisselwerking tussen kinderen en volwassenen vergde wel een inspanning want bij het vertellen van een verhaal op kindermaat moet je ook aandacht besteden aan de (groot) ouders die de kinderen vergezelden.

Kan je ons een leuke anekdote vertellen, die zich voordeed tijdens het gidsen?

Een van de activiteiten die ik met de kinderen doe is het uitleggen hoe vuur met vuurstenen wordt gemaakt. Ik maak dit duidelijk door de vergelijking te maken met lucifers (zo verplaats ik mij naar de leefwereld van de kinderen en naar iets dat ze kennen) Als je met de vuurstenen tegen elkaar slaat, komt de geur van verbrande zwavel vrij. De kinderen ruiken dit en dan krijg je allerlei reacties: het stinkt, het ruikt naar zwavel, het ruikt verbrand,... De reactie van een meisje maakte mij aan het glimlachen en deed de klas luid lachen: "het ruikt precies naar de scheetjes van mijn broer"...

Dankjewel Johan, we wensen jou nog veel gidsplezier!

Binnen Erfpunt zijn er vijf teams actief op verschillende domeinen binnen onroerenderfgoedzorg.

Het **team Beheer** neemt binnen Erfpunt de taken op van de intergemeentelijke onroerenderfgoeddienst (IOED). Dit team biedt de gemeentelijke partners en het regionale werkveld ondersteuning bij het uitwerken en uitvoeren van een hedendaags beleid rond onroerend erfgoed en ruimtelijke ordening.

Binnen het team **Collectiebeheer** of het onroerenderfgoeddepot Waasland staat de collectiebeheerder in voor het optimaal bewaren van opgegraven archeologische ensembles (vondstenmateriaal en archief) uit het Waasland. Zij wordt hierin geassisteerd door een technisch medewerker. Ook wordt er actief ingezet op publiekswerking via eigen tentoonstellingen, erfgoededucatie voor scholen en het partnerschap in SteM (stedelijk museum Sint-Niklaas).

Het **Conservatieatelier** ondersteunt het onroerenderfgoeddepot Waasland in zijn beheerstaken, maar conserveert ook kwetsbare archeologische vondsten uit glas, metaal, aardewerk en organisch materiaal voor diverse musea en archeologische depots in Vlaanderen. Daarnaast biedt dit atelier ook ondersteuning aan veldteams van archeologische bedrijven bij het lichten van complex archeologisch vondstenmateriaal en geeft het advies aan diverse depots uit Vlaanderen met betrekking tot een duurzaam beheer en behoud van hun archeologische collecties.

Het team **Onderzoek**, bestaande uit twee archeologen en twee veldtechnici, verzorgt voor zowel de overheid als private ruimtelijke ontwikkelaars het archeologische traject bij ontwikkelingsprojecten, van het opmaken van een archeologienota tot het uitvoeren van prospecties met of zonder ingreep in de bodem en vlakdekkende opgravingen.

De **Erfpunt Academie** coördineert naast de belangrijke erfgoedevents in het Waasland, zoals Archeologiedagen, Open Monumentendag, het Waas Erfgoedcafé en de Wase Erfgoedprijs, ook de vormingsinitiatieven van Erfpunt, waaronder infosessies voor burgers en de lokale administratie, de erfgoededucatie vanuit het onroerenderfgoeddepot Waasland en publieksgerichte acties vanuit het team Onderzoek.

Het team **Beleid en administratie** biedt de andere teams beleidsmatige, administratieve en publieksgerichte ondersteuning. De werking van Erfpunt wordt gecoördineerd door een directeur, die de medewerkers van de organisatie ondersteunt en stuurt in hun dagelijkse werking om zo een efficiënte (samen)werking binnen de organisatie te verzekeren. De directeur beheert de budgetten van de organisatie. Zij wordt bijgestaan door de communicatie- en secretariaatsmedewerker.

Binnen de organisatie namen we in 2022 ook afscheid van twee waardevolle collega's: Jeroen Van Vaerenbergh en Karen Ryckbosch. Collega Jeroen koos ervoor om fulltime als foodarcheoloog aan de slag te gaan. Het is overduidelijk dat hij dat met verve doet. Collega Karen koos voor een volledige carrièreswitch in het onderwijs. We wensen hun beiden veel succes toe.

Netwerken en samenwerken

Het Vlaams Netwerk Onroerend Erfgoed (NOE)

Het Vlaams Netwerk Onroerend Erfgoed of kortweg het NOE groepeerde de erkende intergemeentelijke onroerenderfgoeddiensten en onroerenderfgoedgemeenten in Vlaanderen. Kernwoorden binnen de missie en visie van het netwerk zijn het **ondersteunen** van de leden door kennisdeling, een **netwerk opbouwen** met partners uit andere beleidsdomeinen (ruimtelijke ordening, huisvesting, onderwijs, cultureel erfgoed ...), het **verdedigen van de belangen** van de aangesloten leden (inclusief de participerende gemeenten binnen een IOED) en het streven naar een groter politiek en maatschappelijk draagvlak voor onroerend erfgoed.

De coördinatie van dit netwerk is in handen van een kerngroep van negen leden en een voorzitter (Erfpunt). Naast de organisatie van netwerkmomenten, het opvolgen van actuele dossiers (decreetswijziging ...) pleegt deze kerngroep tweemaal per jaar overleg met de cel Erkennen en Subsidiëren van het Agentschap Onroerend Erfgoed, waarbij onder meer wordt teruggekoppeld over relevante thema's, feedback wordt gegeven over georganiseerde info- en netwerkmomenten, jaarlijkse actieplannen, rapportage en feedbackgesprekken met IOED.

Een delegatie van de kerngroep en van de VVSG heeft eveneens tweemaal per jaar een overleg met het agentschap. Dit jaar werden op vraag van de leden van het netwerk de uit de hand lopende loonkosten voor de IOED's aangekaart en werden enkele voorstellen tot oplossingen (annuleren van 6 % besparing op subsidies of indexatie van subsidies) naar voren geschoven. Ook kon kennisgemaakt worden met de nieuwe administrateur-generaal Peter De Wilde, die het NOE uitnodigde om volgend jaar input te geven bij de opmaak van een nieuwe visie voor het Agentschap Onroerend Erfgoed.

In 2022 werden twee netwerkmomenten georganiseerd. Tijdens deze momenten worden onze leden bevraagd over verschillende uitdagingen, zoals het zich in regel stellen met de afgebakende regio's, de financiële voorwaarden met betrekking tot de nieuwe resultaatsverbintenis 2027-2032, en het ondersteunen van lokale besturen als OEG door IOED's. Hierbij werden problemen en struikelblokken in kaart gebracht en ervaringen en oplossingen gedeeld.

De meerwaarde van onze netwerkmomenten wordt ook door externen erkend. De volgende organisaties waren vragende partij om op onze netwerkmomenten spreektijd te krijgen:

- Het **Agentschap Onroerend Erfgoed** bracht verslag uit van het eindrapport van het participatietraject 'Implementatie Visie-nota Lokaal Onroerenderfgoedbeleid'.
- **Herita**: directeur Matthias Francken lichtte de nieuwe visie en strategie van zijn organisatie als National Trust van Vlaanderen toe. De organisatie wil een rol spelen als pleitbezorger voor erfgoed, maar heeft geen ambitie om uit te groeien tot sector-koepel. Met betrekking tot Open Monumentendag werd een studie/evaluatie uitgevoerd. Het event is geprofessionaliseerd (de organisatie zit bij gemeenten/IOED's) maar kent stevige concurrentie van andere events zoals Erfgoeddag, Archeologie-dagen, Openkerkendagen ... De koppeling met de UiTdatabank blijft bestaan. Er zal opnieuw op inspiratiesessies worden ingezet. Met deze actiepunten wil Herita de 'sleur' doorbreken bij de organisatie van het event.
- **Vzw Histories**: Jan Geypen en Anouk Hazelof lichtten de evolutie van de organisatie toe naar een landelijke dienstverlener voor cultureel en onroerend erfgoed. Er werd gepolst naar de bereidheid bij de IOED's en OEG's om een actieve werking rond metaaldetectie op te zetten. Leden van het NOE staan open voor samenwerking, mits de inhoudelijke ondersteuning en het nakomen van de deontologische regels bij Histories blijven.
- De netwerkmomenten bieden tevens een platform voor **inspirerende cases van collega's**. Kempens Karakter lichtte de meerwaarde toe van hun online infosessie met betrekking tot omgevingsvergunningen en archeologienota's.

Gezien de nood in het werkveld werden ook **twee nieuwe werkgroepen** opgericht, met name de werkgroep 'Documentatie sloop vastgestelde panden' en de werkgroep 'Onroerend erfgoed onder druk door energiecrisis (duurzaamheidsoefening op erfgoedpanden)'.

Ten slotte zette het NOE zich in om in 2022 ook actief deel te nemen aan acht nieuwe thematische werkgroepen waarin de uitvoering van het nieuw lokaal onroerenderfgoedbeleid verder werd vormgegeven, waaronder de voorbereiding van het Vlaamse onroerenderfgoedbeleid, de beleidsmonitoring van het agentschap, en de rol van lokale besturen bij het onderzoek van archeologische toevalsvondsten, IT-toepassingen van het agentschap om bouwkundig en landschappelijk erfgoed te inventariseren en vast te stellen, de rol van lokale besturen bij beschermingen, de rol van OEG's bij de handhaving voor onroerend erfgoed, de voorwaarden voor erkenning en subsidiëring van intergemeentelijke onroerenderfgoeddiensten en onroerenderfgoedgemeenten, en de ondersteuning van lokale besturen bij hun onroerenderfgoedbeleid.

Het Vlaams onroerenderfgoeddepot- netwerk

De erkende Vlaamse onroerenderfgoeddepots delen meerdere uitdagingen op het vlak van collectievorming en -beheer. Net als in de voorbije jaren werd ook in 2022 voor verschillende thema's verder aan de weg getimmerd, waaronder de deponering van archeologische ensembles, ontbrekende of onvolledige onderzoeksdocumentatie bij archeologische archieven, registratiesjablonen ... Het netwerk ging bijvoorbeeld in dialoog met VONA inzake de deponering van private archeologische bedrijven bij erkende onroerenderfgoeddepots en maakte een analyse van de aanvaardingsvoorwaarden van de depots om enkele verbeterpunten te formuleren.

Ook het voornemen van het Agentschap Onroerend Erfgoed om de Vlaamse financiële ondersteuning aan erkende onroerenderfgoeddepots te indexeren vroeg het nodige overleg, aangezien vanaf 2023 enkel nog loonkosten in aanmerking komen voor de Vlaamse subsidies.

Tevens waren in 2022 binnen het netwerk verschillende werkgroepen actief met betrekking tot de voorziene aanpassing van de Code van Goede Praktijk voor erkende archeologen en de sensibilisering van archeologische bedrijven met betrekking tot conserverende maatregelen op het terrein. Erfpunt was zowel betrokken bij deze laatste werkgroep als bij de kerngroep.

Nieuwe samenwerking met DOMO

In 2022 ging de Erfpunt Academie een nieuwe samenwerking aan met Domo vzw, een vrijwilligersorganisatie die zich inzet om gezinnen met kinderen in een kwetsbare situatie te ondersteunen. Op basis van recepten uit de door Erfpunt eerder gerealiseerde PULS-bundel gingen in oktober 23 aanwezigen samen aan de slag om te koken. Aan de hand van deze recepten werd het verband gelegd met Romeinse culinaire gewoonten. Door de aanwezigheid van een 'echte' Romein leerden de gezinnen ook veel bij over de Romeinse keuken. Het was een mooie en gezellige, maar ook leerrijke namiddag voor deze gezinnen van Marokkaanse, Belgische, Haïtiaanse en Turkse afkomst.

Erfpunt en Domo samen aan de slag. © Domo

Een Romein springt bij. © Domo

Een greep uit de reacties van de gezinnen en vrijwilligers die hen vergezelden:

*“Heel leuk om te doen,
we willen dit graag nog een keer doen!”*

*“Tof om in een museum te komen,
ik ben hier nog niet geweest!”*

*“Ik was met de school wel al in het museum geweest,
maar dit heb ik hier nog nooit gedaan!”*

“Die Romein, die kan het nogal goed uitleggen!”

Samenwerking met Toerisme Waasland

Om de erfgoedsector en de toeristische sector in de regio nader kennis te laten maken met elkaar, organiseerde de Erfpunt Academie in samenwerking met de Erfgoedcel Waasland en Toerisme Waasland in 2022 een Erfgoedontmoeting in Kasteel Cortewalle, in Beveren. De zaal zat bomvol, want in de regio is er grote interesse om te komen tot een nauwere samenwerking tussen de twee sectoren. We maakten kennis met elkaar en konden toekomstplannen beramen. In 2023 zal de Erfpunt Academie hier samen met de Erfgoedcel Waasland verder op inzetten.

Figuur 38. Xxx (Fotograaf Elke Pannier. ©Erfpunt, Toerisme Waasland en Erfgoedcel Waasland).

Samenwerking met Erfgoedcel Waasland Wase Erfgoedprijs

Met het toekennen van de Wase Erfgoedprijs willen Erfpunt en de Erfgoedcel Waasland elk jaar opnieuw de aandacht vestigen op bijzondere projecten over het Wase erfgoed, in de ruimste betekenis van het woord. We zoeken projecten die in het Waasland of daarbuiten werden gerealiseerd en die op de een of andere manier bijdragen tot de verruiming en verdieping van de kennis over het Wase erfgoed en de bekendmaking ervan. In 2022 lag het accent op de categorie 'onroerend erfgoed'.

Op zaterdag 22 oktober werd de Wase Erfgoedprijs 2022 uitgereikt aan BAKEN, het project aan het Logistiek Park Waasland dat herinnert aan de grootschalige prehistorische opgravingen die er tussen 2015 en 2017 plaatsvonden. BAKEN is een project van Maatschappij Linkerscheldeoever, in samenwerking met onder anderen de kunstenaars Niko Van Stichel en Lut Vandebos en auteur Karen Dierickx.

De twee andere laureaten waren de herbestemming van de Paterskerk in Sint-Niklaas en het project 'Erfgoedhuizen in Stekene' door basisschool de Molenberg.

Net als de vorige jaren zet de Wase Erfgoedprijs ook een persoon in de kijker die zich onderscheidt door een jarenlange en tomeloze inzet voor het Wase erfgoed. Dit jaar schoven de bestuursorganen van beide organisatoren Richard Willems naar voren. De erfgoedzoektocht doorheen Kemzeke van de vrije basisschool 7-sprong mag zich de publieksliefeling van 2022 noemen.

Van harte proficiat aan alle laureaten en winnaars, maar ook aan alle fantastische projecten die genomineerd waren!

Figuur 39. De laureaten. Fotograaf:Stefaan Van Hul. ©Erfpunt en Erfgoedcel Waasland.

Waas Erfgoedcafé

- Na enkele moeilijke coronajaren was het een verademing om het Waas Erfgoedcafé weer te kunnen organiseren. De Erfpunt Academie en de Erfgoedcel Waasland verwelkomden de Wase erfgoedzorgers in juni 2022 bij Vagevuur vzw te Lokeren, een open jeugdwerking waar jongeren kunnen experimenteren en groeikansen krijgen. Op die manier kregen we even een inkijk in de leefwereld van jongeren. We wisselden ook ervaringen uit met betrekking tot funerair erfgoed en publiekswerking, erfgoededucatie en een project inzake landschapskarakterisatie.

Figuur 40. Waas erfgoedcafé. Fotograaf Stefan Vanthuyne. © Erfpunt

Samenwerking met Cultuurtuin Waas

In samenwerking met de Erfgoedcel Waasland en Cultuurtuin Waas organiseerde de Erfpunt Academie in Waasmunster een inspiratiedag voor Wase vrijwilligers. Dankzij een rijk gevuld programma konden de Wase vrijwilligers elkaar ontmoeten, netwerken en inspiratie opdoen over tal van thema's.

Figuur 41. Veel interesse op de inspiratiedag voor Wase vrijwilligers © Erfpunt.

Interne werking

Personeelsbeleid

Aandacht voor welzijn op het werk, ergonomie en psychosociale risico's

Onze medewerkers zijn de bouwstenen van onze organisatie. Zij zijn het gezicht van Erfpunt en spelen een belangrijke rol in het succes van onze organisatie, waarvan de motor draait op service, kennis, creatie en innovatie. Door een kwalitatief personeelsbeleid na te streven versterkt Erfpunt ook zijn positie als Waas steunpunt voor onroerend erfgoed.

Securex, de externe preventiedienst voor bescherming en welzijn op het werk, maakte een ergonomische risicoanalyse van het werk op het terrein, in het conservatieatelier en het depot. Dit resulteerde in een lijst van aanbevelingen. Op advies van Securex organiseerde Erfpunt een vorming ergonomie voor de medewerkers. Daarnaast werden in de begroting van 2023 ook budgetten voor veiligere werkposten gereserveerd.

De wet verplicht werkgevers ook om regelmatig te peilen naar het psychosociaal welzijn van hun medewerkers. De doelstelling van deze peiling is de huidige werksituatie binnen de organisatie op een kwalitatieve wijze te analyseren vanuit een psychosociale invalshoek en voorstellen te doen ter verbetering van de situatie. Medewerkers worden bevraagd over de volgende thema's: arbeidsinhoud, -organisatie, -omstandigheden, -voorwaarden en -verhoudingen.

Ook voor deze screening deed Erfpunt een beroep op Securex. Omdat het om een eerste screening ging, kozen we ervoor personeelsleden te interviewen die meer dan een jaar bij Erfpunt werken. Er werden in totaal tien interviews afgenomen in april-mei 2022, waarna Securex een rapport opmaakte.

In dit rapport prees Securex Erfpunt om de volgende punten:

- **Positieve ervaringen, aanleiding tot werkplezier**

De voornaamste redenen waarom werknemers **met plezier naar het werk** komen, situeren zich binnen het domein van de **arbeidsinhoud**. Over het algemeen spreken de medewerkers met een grote passie over de inhoud van hun werk. Het verhaal van de geschiedenis, de liefde voor het erfgoed en het plezier van het ontdekken en onderzoeken is een bron van motivatie en voldoening. Verder wordt **de variatie in het werk** door nagenoeg alle medewerkers als stimulerend ervaren. Ten slotte weet men ook de **autonomie** in het werk te waarderen.

- **Toffe werksfeer, algemeen goede omkadering**

We zien over het algemeen een **vrij grote tevredenheid**. Zoals verder blijkt, worden duidelijke krachten ervaren in elk van de domeinen (wat niet wegneemt dat men mogelijke verbetervoorstellen weet te formuleren). Zo wordt binnen de arbeidsomstan-

digheden de **aandacht** die wordt besteed aan het voorzien van de **nodige middelen** en het **openlijk kunnen bespreken van de noden** als positief ervaren. Binnen de arbeidsverhoudingen weet men het **sociale contact met collega's** en de **kansen** die gecreëerd worden tot **overleg en open communicatie** zeker te waarderen. De consultants van Securex formuleerden ook enkele verbeterpunten:

- **Investeren in een klimaat van psychologische veiligheid**

De **financiële druk** op de organisatie ten gevolge van besparingen, inflatie ... wordt door een aantal mensen als **stresserend** ervaren. Hierdoor komt de samenwerking over de teams heen wat in het gedrang. Het lijkt dan ook belangrijk (nog meer) te **investeren in een klimaat van psychologische veiligheid**. Psychologische veiligheid leidt immers tot meer productiviteit, samenwerking, creativiteit, lerend vermogen en flexibiliteit.

- **Het geheel is meer dan de som van de delen**

Erfpunt is in constante evolutie. Inspanningen op het vlak van het uitwerken van de visie, missie en opbouw van duidelijke structuren zorgen ervoor dat de **verantwoordelijkheden duidelijk** zijn en dat men over het algemeen goed weet wat er verwacht wordt. Dit wordt zeker gewaardeerd.

Tegelijk komt het **'wij-zij-fenomeen'** wat loeren als het over de verschillende teams gaat. Aandacht voor het verder zoeken naar manieren om de verschillende disciplines wat meer te verbinden is wenselijk, evenals **het stimuleren van de open dialoog** over de inzet van de talenten over de afdelingen heen.

De volgende verbetervoorstellen zullen intern worden geïntegreerd:

1. Arbeidsinhoud
 - Elkaar nog meer versterken door een betere uitwisseling van informatie.
 - Nog meer op competenties inzetten.
2. Arbeidsorganisatie
 - Formele keuzes maken binnen het dienstenaanbod.
 - Er zijn nog voordelen/winsten te halen uit meer uitwisseling tussen teams. Het is een uitdaging om niet op eilandjes te blijven zitten.
3. Arbeidsvoorwaarden
 - Proactiever omgaan met prioriteiten garandeert een betere vakantieregeling voor iedereen.
4. Arbeidsverhoudingen
 - Mogelijkheid onderzoeken om nog meer visibiliteit rond werken te geven aan de gemeenten/raad van bestuur.
 - Verder inzetten op het gevoel van verbondenheid binnen Erfpunt als geheel (over de teams heen).
 - Verder werken aan een klimaat van psychosociale veiligheid.

Aandacht voor aanstormend talent

Alle teams binnen Erfpunt maakten tijd en ruimte voor meer dan 20 stageplaatsen en acht vakantiejobs waar studenten relevante werkervaring konden opdoen voor hun verdere carrière binnen het onroerenderfgoedwerkveld. Er werden mooie bijdragen geleverd aan de vlakdekkende opgraving van de steentijdsite in Sint-Niklaas, de waardering van historische hoeves in Beveren, de waardering van vastgesteld bouwkundig erfgoed in Sint-Gillis-Waas, de Wase archeologische beleidsadvieskaart en archeologische trajecten en rapportages.

Vrijwilligerswerking: een sterk team met een hart voor erfgoed

Na twee coronajaren met korte terugkeerperiodes kon vanaf het voorjaar van 2022 opnieuw een volwaardige vrijwilligerswerking worden opgezet. Onze vrijwilligers gingen aan de slag met het herverpakken en bepalen van de conditie van archeologisch stenenmateriaal, het uitslecteren van zeeftalen, het identificeren en consolideren van paleontologische collecties, het inventariseren van onze wetenschappelijke bibliotheek, het remonteren van scherven of assistentie bij terreinwerk. Hun inzet maakte in 2022 het verschil in onze werking.

We zijn onze vrijwilligers Lilly en Annie in het bijzonder dankbaar voor hun hartelijk onthaal en hun begeleiding van Patsin, die het afgelopen jaar stage liep in het depot. Bij het team Beheer startte Marc De Wree als vrijwilliger. Hij ondersteunt de erfgoedconsultanten in hun onderzoekswerk en bij de administratieve afhandeling van projecten.

Gidsenwerking: nieuwe zuurstof voor onze erfgoed-educatie

In 2022 organiseerde de Erfpunt Academie in samenwerking met het SteM een doorgedreven opleiding voor enkele nieuwe kandidaat-gidsen. Maar liefst 8 nieuwe gidsen namen hieraan deel en zetten zich sindsdien met hart en ziel in om de educatieve ateliers en rondleidingen van Erfpunt, in samenwerking met het SteM, te begeleiden.

ERFPUNT
ONROEREND ERFGOED WAASLAND